

BERGAMA BELLETEN

Sayı: 8

Eylül 1998

BERGAMA EVLERİ ÖZEL SAYI

BERKSAV

BERGAMA KÜLTÜR VE SANAT VAKFI

BERGAMA BELLETEN

Sayı: 8

Eylül 1998

BERGAMA EVLERİ ÖZEL SAYI

BERKSAV
BERGAMA KÜLTÜR VE SANAT VAKFI

YILDA BİR ÇIKAR

Sahibi:

BERKSAV

Bergama Kùltür Sanat Vakfı adına,
Dr. Sami ALTAN

Genel Yayın Yönetmeni

A. Gürbüz BAĞANA

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:

Ogün KAYACAN

Yönetim Yeri :

BERKSAV

İzmir Cad. 54 35700 BERGAMA

Tel: 632 10 59

Yazışma Adresi:

BERKSAV

İzmir Cad. 54 35700 BERGAMA

Dizgi :

Ercan Yılmaz

Tel: 0.232.484 65 77

Baskı :

İzmir Basımevi - İZMİR TEL: 0.232.445 39 09

BERGAMA EVLERİNİN GELENEKSEL ve BATI ETKİLİ ÖZELLİKLERİ

Prof. Dr. Neslihan Sönmez
Yıldız Teknik Üniversitesi Restorasyon Anabilim Dalı

İÇİNDEKİLER

Giriş	1	
Türk Evi Literatüründe Bergama		5
Dış Sofalı Evler		11
İç Sofalı Evler		16
Türk Döneminin Kısa Tarihçesi ve Kentin Fiziksel Gelişimi		23
Geleneksel Dokunun Korunma Durumu		28
Geleneksel Konut Bölgesinin Ayrıntılı Tanımı		33
Ev Tipleri		39
a) Geleneksel/Hımsız Tekniğinde Evler		39
b) Batı Etkili/Kargir Evler		39
Duvarlar		40
Çatı ve Saçaklar		44
Kat Silmeleri		50
Köşe Bitişleri		51
Çıkma ve Balkonlar		53
Kapılar		55
Pencereler		62
Bacalar		68
Mekan Örgütlenme		68
1-Bir Katlı Evler		69
1.a- Tek kat+Yarım Bodrumlu-Ortadan		
Girişli Tipler		69
1.b- Tek kat+Yarım Bodrumlu-Bir Uçtan		
Girişli Tipler		70
2- İki Katlı, Çıkmasız Evler		71
2.a- İki kat+Yarım Bodrumlu-Bir Uçtan		
Girişli Tipler		71
2.b- İki kat+Yarım Bodrumlu-Ortadan		
Girişli Tipler		72
3- İki Katlı - Sakız Evleri		73
3.a- İki katlı, Balkonlu Sakız Evi Tipleri		73
3.b- İki katlı, Cumbalı Sakız Evi Tipleri		74
Batı Etkili Kargir Evlerin Genel Değerlendirmesi		77
Kapısında Tarih Bulunan Bazı Evler		79

BERGAMA KÜLTÜR VE SANAT VAKFI
BERGAMA FOUNDATION FOR CULTURE AND ARTS

Yazılı izin alınmak kaydıyla kısmen ya da tamamen alıntı yapılabilir.
BU BİR BERKSAY KÜLTÜR HİZMETİDİR.

Sayın Belleten okurları,

Senede bir olarak çıkardığımız Belleten dergimizi bu sene elimizde olmayan nedenlerle gecikmeli olarak çıkarıyoruz. Bu sene ilk defa birinci sınıf kağıt, kapak ve renkli basım olarak çıkardığımız bu sayının hazırlanmasında en büyük emeği geçen Prof. Dr. Neslihan Söhmez'e ve Dr. Gürbüz Bağana'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

Bergama evlerinin karakteristik bütün özelliklerini bu kitapta bulacağınızı umuyorum. Yıpranan ve yer yer değişik nedenlerle tahrip edilen bu güzel evleri korumak ve miras olarak geleceğe bırakmak her Bergamalı'nın görevi olmalıdır.

Tüm yaşamınızın kültür ve sanatla dolu olarak geçmesini dilerim.

*Saygılarımla
Opt. Dr. Sami Altan
BERKSAV Başkanı*

BERGAMA EVLERİNİN GELENEKSEL ve BATI ETKİLİ ÖZELLİKLERİ

GİRİŞ

Anadolu'nun tarih öncesi çağlardan günümüze dek oldukça geniş bir süreyi kapsayan yerleşim tarihinde, Ege ve Akdeniz bölgelerindeki kentlerin geçmişi ve uygarlık düzeylerine ait veriler diğer bölgelere oranla, bir bakıma daha önemli yer tutar. Çünkü yaşam koşullarının elverişliliği ve zengin doğal kaynakları yanında Akdeniz çevresindeki diğer uygarlıklar ve Doğu ile sürekli etkileşim içinde fiziksel gelişimini sürdüren bu bölgelerin kentleri, bazı kesintilere rağmen, avantajlı coğrafi konumlarını değerlendirmeyi hep bilmişler; Anadolu'nun neredeyse tüm siyasi ve sosyal olaylarına sahne olmuşlar; bilim ve sanatta çağlarının en üst düzeylerine ulaşarak günümüzde de hayranlık uyandıran önemli eserleri, anıtları yaratmışlardır.

Bu bağlamda, eski Yunanlı yazar Antipatros'un M.Ö.2.Yüzyıl için yeryüzündeki en olağanüstü nitelikli yapıtlar olarak saydığı ve "Dünyanın 7 Harikası" diye tanımlanan anıtlardan ikisinin (Efes Artemis Tapınağı ile Halikarnas Mausoleionu) Batı Anadolu'da yer aldığını belirterek, bölgenin gelişmiş uygarlık düzeyini örneklemek mümkündür. 7 Harika'dan-Mısır'daki Piramitler dışında- hiçbir günümüze ulaşmamış olduğu halde, hala aynı betimlemeyle anılmaya devam edilirler. Ancak Batı Anadolu'nun birçok Antik kentinde de, bunların görkemlilik düzeyleri ile eşdeğer tutulabilecek bazı tapınak veya anıtlara rastlanır. Örneğin -çağdaş olmamalarına rağmen- yapım teknolojisinin devamlılığı bağlamında Bergama'daki Zeus Altarı'nın Halikarnas Mausoleionu veya Serapis Tapınağı'nın (Serapion/Kızıl Avlu Bazilikası) Efes Artemis Tapınağı ile boy ölçüşebilecek birer anıt olduklarını ileri sürmek, pek de abartılı bir yargı sayılmamalıdır.

Son derece parlak bir Antik Dönem geçmişi ile kalıntılarına sahip olan Bergama için, bu olgu Türk döneminin ikinci plana itilmesine neden olarak kentin tarihi ile ilgili araştırmaları daha çok Hellenistik, Roma ve Bizans Dönemlerine yöneltmiş; bir Osmanlı "kaza" sı olarak sunduğu verilerin ve yapılarının bilimsel yöntemlerle incelenmesi, mimarlık tarihimiz içinde hak ettikleri şekilde değerlendirilmesi, özgün özelliklerinin korunması gibi konularda oldukça yetersiz kalmıştır. Gerçek pek çok yabancı yazar ile Halil Demircioğlu¹, M.Şemseddin Günaltay², Enver Ziya Karal³, Füzün Kınal⁴, Arif Müfit Mansel⁵, İsmail Hakkı Uzunçarşılı⁶ gibi Türk

¹ Halil Demircioğlu. *Roma Tarihi. I.Cilt: Cumhuriyet, I.Kısım: Menşelerden Akdeniz Havzasında Hâkimiyet Kurulmasına Kadar*, 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII.Dizi - Sa.10', Ankara 1987.

M.Şemseddin Günaltay. *Yakın Şark II: Anadolu. En Eski Çağlardan Ahameniş'ler İstilasına Kadar*, 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII.Dizi -Sa.3^{al}, Ankara 1987; *Yakın Şark IV- I.Bölüm: Perslerden Romalılara Kadar Selevkoslar, Nabatiler, Galatlar, Bitinya ve Bergama Krallıkları*, 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII.Dizi - Sa.3^{cl}, Ankara 1987; *Yakın Şark IV- 2.Bölüm: Romalılar Zamanında Kapadokya, Pont ve Artaksiad Krallıkları*, 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII.Dizi - Sa.3^{dl}, Ankara 1987.

³Enver Ziya Karal. *Osmanlı Tarihi VI.Cilt: Islahat Fermanı Devri (1856-1861)*, 3.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII.Dizi - Sa.16^{l2}, Ankara 1983; *Osmanlı Tarihi VII.Cilt: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII.Dizi - Sa.16^{hl}, Ankara 1983.

⁴Füzün Kınal. *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII.Dizi - Sa.7^a, Ankara 1987.

⁵Arif Müfid Mansel. *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII.Seri - No.8^b, Ankara 1971.

araştırmacılarının tarih yayınlarında, gereken ölçüde Bergama'ya da yer verilmiştir. Ancak 1-6 dipnotlarda seçme bazı örnekleri belirtilen bu çalışmalar, adlarından da anlaşılacağı gibi, doğrudan Bergama'ya yönelik değildirler. İnceledikleri dönemin siyasi ve sosyal tarihi ile kültürel yaşamını belli bir uygarlık, coğrafi bölge veya zaman dilimi çerçevesinde ele alırken, yalnızca yeri geldiğinde Bergama'ya değinmişlerdir.

Kentin fiziksel gelişim süreci ve mimari eserleriyle ilgili, genellikle yabancı araştırmacılar, gezginler yahut kazı ve restorasyon ekiplerinde bulunanlar tarafından yapılan yayınların çoğu da yine Antik Dönem ve yapıtlarını konu alır. Bergama evlerinin tanıtılmaya çalışılacağı bir makalenin sınırları içinde, Türklerden öncesine ait yapılar hakkındaki zengin bibliyografyayı vermeyi burada gerekli görmüyoruz. Türk eserlerini, belli bir dönem ya da yapı tipi ilgili çalışmaları içine alarak gündeme getiren yazarlar arasında ise, öncelikle Oktay Aslanapa⁷ (14.Yüzyıl), Ekrem Hakkı Ayverdi⁸ (Erken Osmanlı Dönemi) ve Sedat Hakkı Eldem⁹ (Türk Evi) sayılabilir.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *Osmanlı Tarihi I.Cilt*, 4.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII.Dizi - Sa.16^{a3}, Ankara 1982; *Osmanlı Tarihi II.Cilt: İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar*, 4.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII.Dizi - Sa.16^{b3}, Ankara 1983; *Osmanlı Tarihi IIICilt I.Kısım: H.Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, 3.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII.Dizi - Sa.16^{clb}, Ankara 1983; *Osmanlı Tarihi IIICilt 2.Kısım: XVI.Yüzyıl Ortalarından XVII.Yüzyıl Sonuna Kadar*, 3.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII.Dizi - Sa.16^{c2b}, Ankara 1982; *Osmanlı Tarihi IV.Cilt I.Kısım: Karlofça Andlaşmasından XVIII.Yüzyılın Sonlarına Kadar*, 3.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII.Dizi - Sa.16^{dlb}, Ankara 1982; *Osmanlı Tarihi IV.Cilt 2.Kısım: XVIII.Yüzyıl*, 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII.Dizi - Sa.16^{d2a}, Ankara 1983.

⁷ Oktay Aslanapa. *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14.Yüzyıl)*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı, 1977, s.24, 154, 191.

Ekrem Hakkı Ayverdi. *İstanbul Mi'mârî Çağının Menşei Osmanlı Mi'mârîsinin İlk Devri 630-805 (1230-1402)*. I.Cilt, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü No: 57, İstanbul 1966, s.229, 373-380.

S.Hakkı Eldem. *Türk Evi Plan Tipleri*, İkinci Baskı, İstanbul, İTÜ. Mimarlık Fakültesi, 1968, s.40, 45, 47, 60, 114; *Türk Evi Osmanlı Dönemi Turkish Houses*

Doğrudan Bergama başlıklı araştırma ve yayınlar yapan önemli ilk Türk yazar, kentin Arkeoloji Müzesi Müdürü Osman Bayatlı' dır. 1892 - 1958 yılları arasındaki 66 yıllık yaşamı boyunca, Bergama'nın 19.Yüzyıl sonlarından itibaren gün ışığına çıkarılıp açıklanmaya başlanan arkeolojik kültürünü, tüm köy ve bucakları dolaşarak derlediği folklorik değerlerini, coğrafyası, flora ve faunası ile doğa özelliklerini, fikir adamlarını ve uzak yahut yakın geçmişte sahne olduğu önemli olayları 20'den fazla kitap ve çok sayıda makalede yayınlarak¹⁰ kendisi de Bergama'nın yetiştirdiği tarihi kişiliklerden biri haline gelen Osman Bayatlı; yalnızca verimli bir araştırmacı olması ve bilimsel yönü ile değil, kent için yaptığı çeşitli sosyal hizmetlerle de tanınır.

Osman Bayatlı sırasıyla Çeşme, Urla ve Bergama'da öğretmen olarak çalışmış, 1926'da öğretmenlikten ayrılarak aynı yıllarda Bergama Müzesi'nin temelini oluşturan deponun muhafızlığına getirilmiş ve uzun yıllar yabancı kazı ekiplerinin yanında hükümet komiserliği görevinde bulunmuştur. Asklepion'daki arkeolojik araştırma ve restorasyonlarla yayınları sayesinde buranın tanıtımına öncülük etmiş, özellikle müdürlüğüne atandıktan sonra Bergama Müzesi'nin çağdaş hale getirilmesine büyük emeği geçmiş, eski halk giysilerini toplayarak Etnografya Müzesi'nin kurulmasını sağlamış ve böylece Bergama'nın tarihsel önemi ile turizm potansiyelini gündeme getirmeyi başarmıştır. Beylikler ve Osmanlı dönemi anıtları yanında, Bergama'daki bazı evleri Türk evi literatürüne ilk katan yazar da odur¹¹.

Ottoman Period, Cilt I, İstanbul, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı, 1984, s.32-33.

Osman Bayatlı'nın yaşamı ve yayınları için bkz: **Osman Bayatlı - Yazılar Konuşmalar Mektuplar**, Yayına hazırlayan: Yavuz Özmakas, Bergama, BERKSAV Bergama Kültür ve Sanat Vakfı, Tarihsiz, s.2-6; Hacer Özmakas-Yavuz Özmakas. "Bergama Yayınları Kaynakçası", **Bergama Belleten**, Sayı: 4, Nisan 1993, s.66-71; Eyüp Eriş. **Bergama Uygarlık Tarihi**, İzmir, kendi yayını, 1979, s.291.

¹¹ Osman Bayatlı, **Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri**, İstanbul, kendi yayını, 1956, s.55-57, 87; **Bergama'da Yakın Tarih Olayları XVII.-XIX. Yüzyıl**, II.Baskı, İzmir, kendi yayını, 1957, s. 111-112.

Evlerine değinmemekle birlikte, doğrudan Bergama hakkında yayın yapmış diğer Türk yazarlar ise, Osman Bayatlı gibi etkin müzecilik çalışmalarıyla tanınan Arkeoloji Müzesi Müdürü Haluk Elbe ile kenti tüm yönleriyle ele alarak ilk yerleşmelerden 20.Yüzyıla kadarki tarihi ile Türk-İslâm dönemi yapılarını da kattığı bir Bergama monografisi hazırlamış olan Eyüp Eriş¹²tir.

TÜRK EVİ LİTERATÜRÜNDE BERGAMA

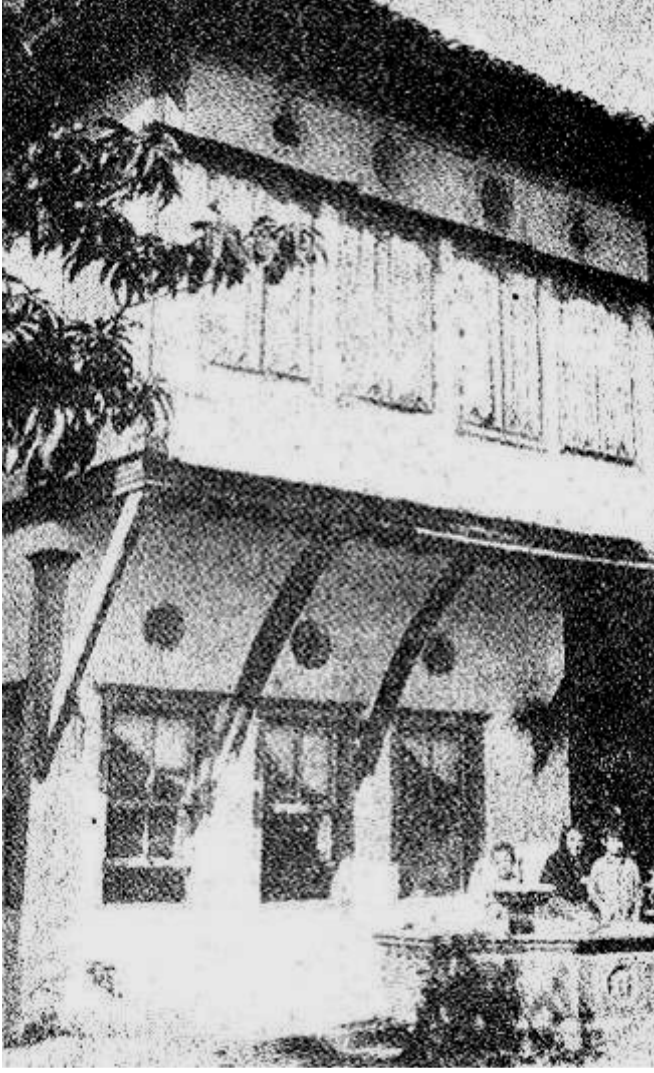
En eski örnekleri Hellenistik devir kalıntılarında izlenebilen dikdörtgen biçiminde peristyle avlulu ve avlusu dört yönden galerilerle çevrili yahut peristylede iki katlı sütun mimarisi uygulanmış Bergama evlerinin¹³, Bizans döneminde nasıl olduğunu bilmiyoruz. Halkın kendi olanaklarıyla ortaya koyduğu, kalıcı olması için özel bir çaba gösterilmeyen, basit malzeme ve yapım teknikleriyle gerçekleştirilmiş konut yapıları için doğal sayılması gereken bu somut veri yokluğu, 18.Yüzyıla kadar, Osmanlı dönemi için de geçerlidir. Onun için Türk evi literatürüne giren en eski Bergama evleri 18.Yüzyıl tarihlidir.

Osman Bayatlı'nın, *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri ve Bergama'da Yakın Tarih Olayları* adlı kitaplarına, kent tarihi içinde özel bir yeri olan Kara Osmanlar Ailesine ait iki konağı da alarak Bergama'daki Türk evlerini literatüre geçiren ilk araştırmacı olduğunu yukarıda belirtmiştik. Ancak yazarın kendi ifadesiyle "*XIII. yüzyılın evleri hakkında bir fikir vermesi bakımından*" kitaba konuldukları belirtilmesine rağmen¹⁴, bu konaklar 19.Yüzyıl başlarına aittir. Harputlu Hacı Mustafa Ağa Evi H.1217/M.1802'de, Mehmet Bey Konağı da onunla aynı tarihlerde yaptırılmıştır.

⁴ Eriş, *a.g.e.*

³ Mükerrerrem Usman. *Antik Devir Küçük Asya Evleri*, İstanbul, İTÜ. Mimarlık Fakültesi, 1958, s.19-29, 86-87, 164-180.

¹⁴ Bayatlı, ...*Türk-İslâm Eserleri*, s.54.

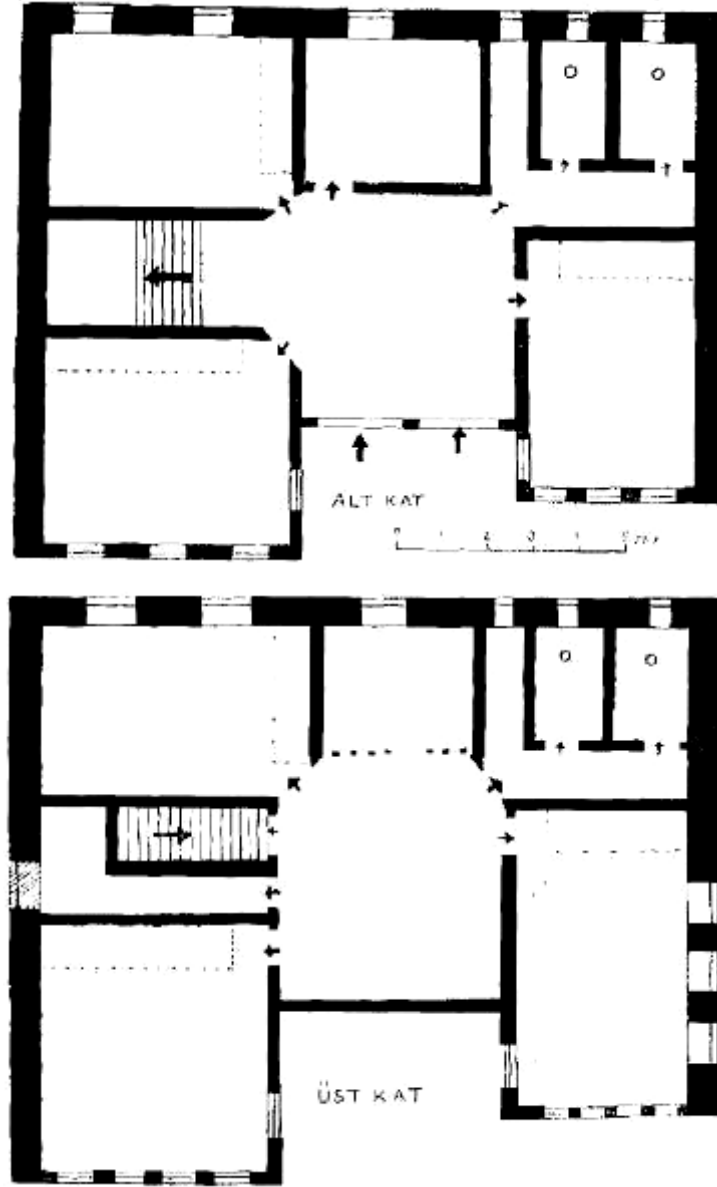

Resim 1- Bayatlı'nın *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri* ve *Bergama'da Yakın Tarih Olayları* kitaplarında yer alan Hacı Mustafa Ağa Evi Harem Binası fotoğrafı

Yanda planları ve üstte fotoğrafı verilen harem binası ise onarılmış ve dış cephesindeki özgün özellikleri oldukça değişmiştir. Bu yapının; iç sofalı plan şeması ve dekorasyonu, çıkmaları destekleyen eliböğründeleri, esas katındaki kapaklan tablalı alt sıra pencereleri ve hem üst, hem de (ender görülen bir uygulama olarak) zemin katına açılmış yuvarlak tepe pencereleri ile, Batı etkilerinden uzak tipik bir Türk evi olduğu anlaşıyor¹⁵.

İnkılâp Mahallesi Harputlu Sokağı'nda bulunan *Hacı Mustafa Ağa Evi*, harem ve selamlık daireleri birbirinden ayrı iki bina halinde inşa edilmiş olup; karşısında mahallenin eski adına göre İplikçi Yunus Mescidi olarak da bilinen Harputlu Mescidi yer alır. 1950'li yılların ortalarında restore edilen bu mescit, kapısı üzerindeki kitabesine göre Harputlu-zade Murtaza oğlu Hacı Mustafa Ağa tarafından

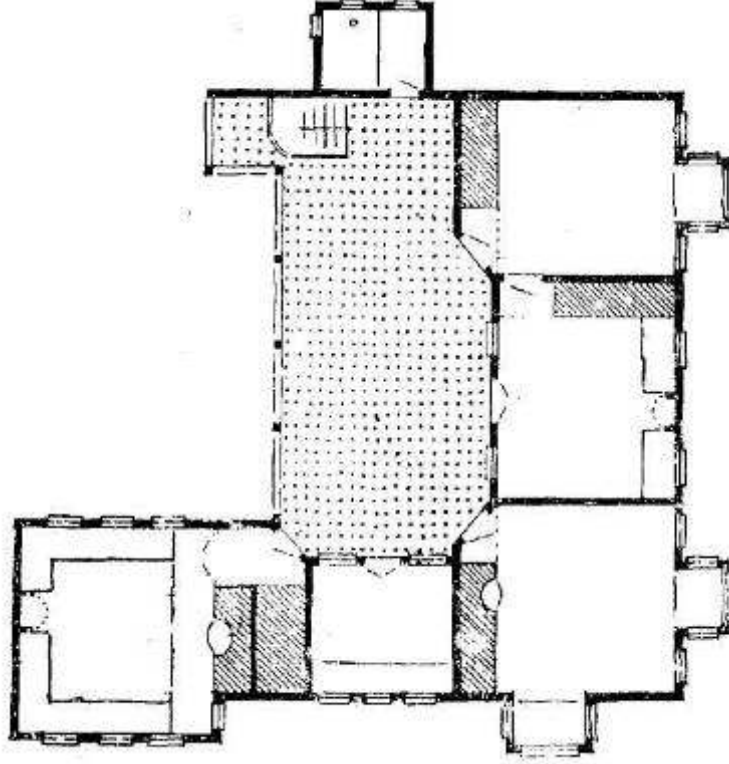
H.1224/M.1809 tarihinde yaptırılmıştır. Evin yapımı ise, Harputlu Mescidi'nden 7 yıl kadar öncedir. Mescit avlusundaki aile mezarlığında gömülü olan Mustafa Ağa'nın mezar taşındaki ifadede, konağın büyük bir cömertlikle idare edildiği anlaşılr. Bayatlı'nın çalıştığı 1950 yıllarında selamlık kısmı yıkılmış olduğundan, bu yapının özelliklerini bilmiyoruz; halen yalnızca temelleri vardır.

Çizim 1- Bayatlı'nın *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri* kitabında yer alan Hacı Mustafa Ağa Evi Harem Binası planları

¹⁵İç mekanların görünüşü için bkz. *a.y.*, s.89.

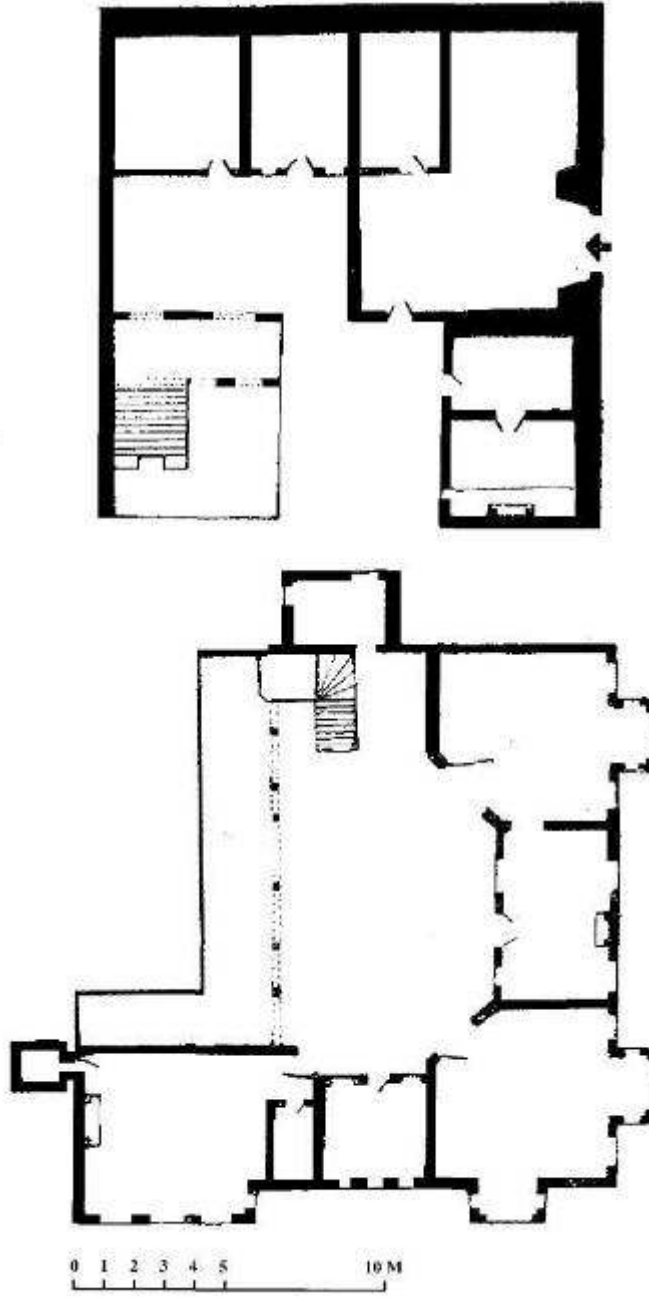
Yine aynı kitaplarda Bayatlı'nın "*Hacı Yakup Ağa (Mehmet Bey) Konağının selamlık kısmı*" olarak verdiği, ancak Bergamalılar tarafından daha çok "*Kafesli Ev*" diye tanınan yapı da yer alır¹⁶. H.1215/M.1801 yılında inşa edilip 1980 yılı başlarında yıkılan beş odalı bu ev; S.H.Eldem tarafından "*Kara Osmanlardan Hacı İsmail Ağanın Konağı*"¹⁷ adıyla yayınlanmıştır. Rölövelerdeki bazı küçük değişikliklere rağmen her iki planın aynı eve ait olduğu açıktır. Odalar, sofayı L biçiminde saracak şekilde dizili ve plan şeması, dış sofalı - üç odalı iki evin birbirine dik yönde süperpoze edilmesiyle oluşmuş gibidir. Oda cephesi boyunca devam etmeyen kafesli çıkmalar (cumbalar), 19.Yüzyıla özgü bir değişiklik olarak yorumlanabilir.

Çizim 2- Eldem'in *Türk Evi Plan Tipleri* kitabında Kara Osmanlardan Hacı İsmail Ağa'nın Konağı adıyla yer alan Kafesli Ev'in üst kat planı

¹⁶ a.y., s.54, 56-57; Bayatlı, *Bergama'da Yakın Tarih...*, s.112.

¹⁷ Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri*, s.60.

Çizim 3- Bayatlı'nın *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri* kitabında Mehmet Bey Konağı adıyla yer alan Kafesli Ev'in zemin ve üst kat planları

Çizim 4- Bayatlı'nın *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri ve Bergama'da Yakın Tarih Olayları* kitaplarında Mehmet Bey Konağı adıyla yer alan Kafesli Ev'in karakalem çizimi.

Resim 2- Kafesli Ev'in aynı açıdan 1970 yıllarındaki görünüşü (Fotoğraf: Reha Günay)

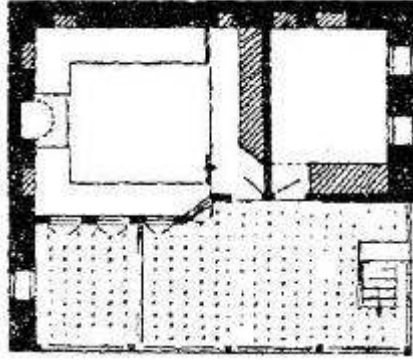
Resim 3 - Mehmet Bey Konağı'nın Kafesli Ev adıyla tanınmasına neden olan kafesli cumba ve pencereler. (Fotoğraf: Reha Günay)

Osman Bayatlı'-dan sonra konuyu kitaplarına almış ikinci yazar olan S.Hakkı Eldem; Türk evi ile ilgili pek çok önemli çalışmasında Bergama evlerine yer vererek, diğer Anadolu kentleri için yaptığı gibi, buradaki konutları da plan özellikleriyle tanıtmaktadır. Yayınladığı evlerin dördü dış, biri iç sofalıdır.

Dış Sofalı Evler

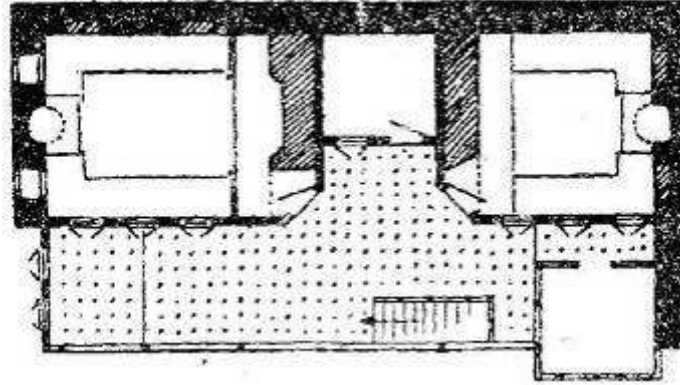
1- 18.Yüzyıla ait olan iki odalı ilk örnekte¹⁸, odalardan biri küçük ve dışa pencereli; diğeri daha büyük, sofaya bakan cephesi pahlı ve pencereli, ancak giriş kapısı pahnın içinde olmayan ilginç bir düzendedir. İki cephesi direkli olan hayatın büyük oda önündeki sokağa bakan kesimi duvarla kapatılmış ve önüne bir sekilik yapılmıştır. Merdiven serbest bir şekilde sofanın içinden çıkar.

¹⁸ a.y., s.40

Çizim 5- Eldem'in *Türk Evi Plan Tipleri* kitabında yer alan, adresini ve (muhtemelen geçirdiği değişiklikler nedeniyle) halen mevcut olup olmadığını saptayamadığımız dış sofalı 1. Ev'in üst kat planı

2- Yine 18.Yüzyıla ait olan diğer örnekte¹⁹, iki büyük oda arasında eyvan olarak bırakılabilecek boyuttaki alana üçüncü bir küçük oda daha yerleştirilmiş ve böylece 1.evde olduğu gibi "odaları hayatın tek yönüne dizili" bir plan şeması elde edilmiştir. Büyük odaların girişleri pahlı, hayatın uzun cephesi direkli, iki kısa cephesi ise duvarla kapatılmıştır. Sokağa bakan kesimdeki sekilikten başka, bahçe tarafında köşk şeklinde ikinci bir seki daha vardır.

Çizim 6- Eldem'in *Türk Evi Plan Tipleri* kitabında yer alan dış sofalı 2.Ev'in üst kat planı. Bu yapı yazar tarafından, Atmaca Mahallesi Kara Veliler Çıkmazı'ndaki Hacı Rıza Evi olarak tanıtılmıştır.

¹⁹ a.y., s.45

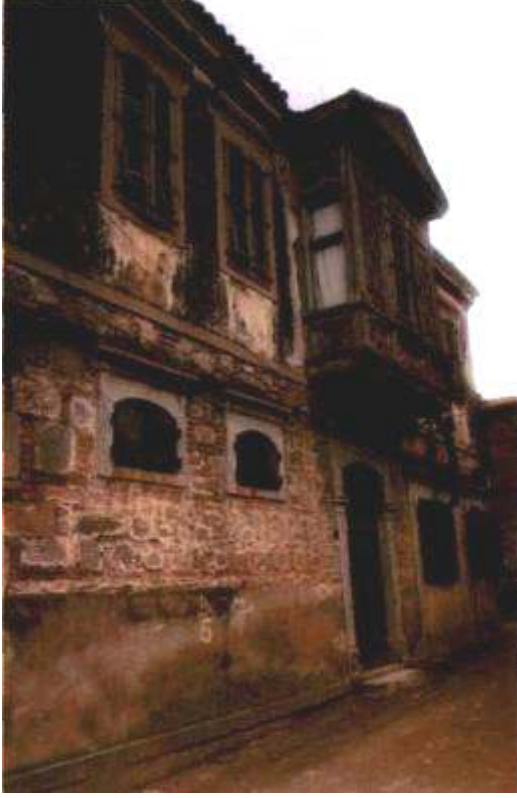
Evin iki büyük odasında; duvar kalınlığı içine yerleştirilmiş dolaplar, yüklükler, yüklüklerin ucunda pahlı giriş nişleri, pabuçluk ya da sekialtı adı verilen ve asıl oturma alanından daha düşük kotta olan giriş alanları, sekiüstü ile sekialtını ayıran direklik, odayı U şeklinde çevreleyen sedirler, ocaklar vardır. Aydınlatma-havalandırma sorunu dış sofaya açılan pencerelerle çözümlenmiştir. Bu düzenlemeler, tam olarak geleneksel bir Türk odasının donanım ilkelerini yansıtır. Cephesi sokağa taşkın ve pencereli olan oda, hem konumu hem boyutları açısından başoda niteliğindedir. Aradaki küçük odanın sofa tarafındaki duvarı, pahlı kapıların köşesinde değil, daha geridedir. Eldem'in yayınladığı benzer plan şemalı evler²⁰ arasında - girişlere bağlı olmaksızın- sadece sofanın eyvan yönüne doğru devam ettirilmesi amacıyla ara odanın küçültüldüğü başka bir örnek bulunmadığından, bu düzenleme Hacı Rıza Evi'ne özgü bir özellik olarak dikkati çeker.

Özgül Doğdu tarafından hazırlanan "Bergama Evleri" başlıklı makalede²¹ de "*Hacı Rıza Evi*" adlı bir ev incelenmekte ve adresi "*Eski Hastane Cad. Atmaca Mah. Karaveliler Çıkması 1 No ve Eski Hastane Cad. 27 No*" olarak verilmektedir. Bulunduğu yer ve adına göre, ilk anda, bu evin Eldem'in yayınladığı 2.Ev olduğu düşünülebilir. Ancak yazıda bir yandan, ev sahibi Hacı Rıza Efendi'nin kızı ve 1996'da 86 yaşında olduğu belirtilen Nigar Talay Hanım'dan alınan bilgilere göre binanın 1900 yılları başında inşa edildiği belirtilmekte; ardından da 18.Yüzyıl sonuna ait olduğu söylenmektedir. Aradaki 100 yıllık fark ile plan şemalarının benzemezliği dikkate alındığında, bugün mevcut bulunan ve resimlerini verdiğimiz evin, Eldem'in yayınladığı 18.Yüzyıl yapısı olmadığı açıkça görülür.

Doğdu'nun tanıttığı ev, sahibinin ve yazarın verdiği bilgilere uyan, Batı etkili özellikleri yoğun bir 19.Yüzyıl sonu-20.Yüzyıl başı

²⁰a.y., s.45 Misal 40, s.46 Misal 42, 43, 44, s.47 Misal 45, 46, s.48 Misal 49.

²¹ Özgül Doğdu. "Bergama Evleri", *Bergama Belleten*, Sayı 6, 14 Eylül 1995-1996, s.52-73.

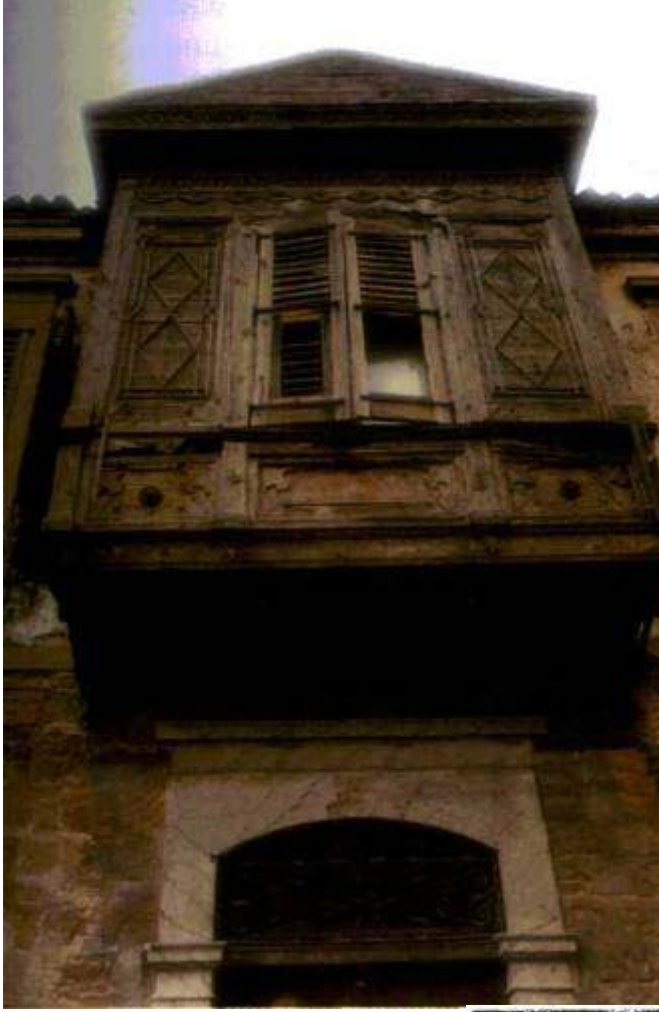

Resim 4- Bugünkü Hacı Rıza Evi'nin Eski Hastane Caddesi cephesi

yapısıdır. Bergama'daki diğer geleneksel Türk evlerinin değil, Sakız tipi konutların özelliklerini taşır. Eski Hastane Cad-desi'ne bakan uzun cephesi simetrik tasarlanmış, ahşap pancurlu pencereleri ile üst katın ekseninde demir paraçollarla desteklenmiş ahşap bir cumbası olan, iki katlı kargir bir yapıdır. Makalede üst katın planı hakkında, Eldem'in şeması ile karşılaştırma yapılmasını sağlayacak herhangi bir bilgi veya çizim yoktur, yalnızca sokak cephesi fotoğraflarıyla yetinilmiştir. Eldem'in verdiği bilgiler ve plan yanlış olamayacağına göre biri onun sunduğu, diğeri bugünkü olmak üzere iki ayrı Hacı Rıza Evi bulunduğunu düşünmek gerekir. 18.Yüzyıla ait olan ilk evin değiştirildiği veya yıkıldıktan sonra şimdikinin yapıldığını kabul etmek de güçtür. Çünkü Eldem'in "Milli Mimari Seminerleri"ni yürüttüğü 1940 yıllarında planı çizildiğine göre, ilk ev, o tarihlerde ikinciyle birlikte mevcut olmalıdır.

Bugünkü Hacı Rıza Evi'nin zemin katında, Eski Hastane Caddesi ile Karaveliler Çıkmazı'nın kesiştiği köşeye, sokak dönüşünü rahatlatmak amacıyla "çal köşe/çalık köşe" adı verilen 45°'lik küçük bir pah yapılmış ve üzeri S biçimli kıvrımlarla bitirilmiştir. Anadolu kentleri sokak dokusunun tipik bir özelliği olan bu tür çal köşelerin²²,

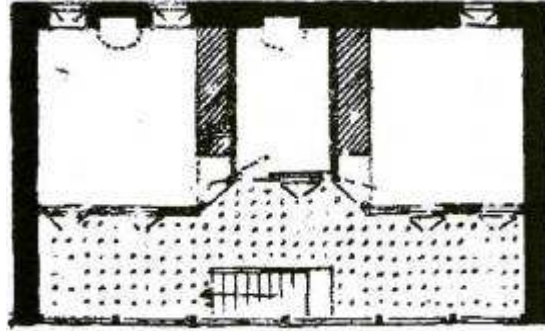
Çal köşe örnekleri için bkz: Neslihan Sönmez. "Batı Anadolu Konut Mimarisi Tarihinde Bir Kentin Türk Dönemi: Bergama Evleri", *Art+Decor*, sayı 42,- Eylül 1996, s.98-112, s.241-243 (İngilizce özet: "Traditional Bergama Dwellings"), s.99.

Resim 5- Bugünkü Hacı Rıza Evi'nin Eski Hastane Caddesi cephesindeki ahşap cumba

geleneksel formda veya Batı etkili biçimlenmelerle, Bergama'nın diğer birçok evinde de uygulandığı görülür. Evin ahşap cumbasının pencere dışında kalan yüzeyleri çıtalarla eşkenar dörtgenlere ve parapeti panolara ayrılarak bezenmiş; üstü ise silmeli üçgen bir alınlıkla sonlandırılmıştır.

3- Gazi Paşa Mahallesi'nde ve 19.Yüzyıla ait olduğu belirtilen üçüncü örnekte²³ ise Hacı Rıza Evi plan şemasının çıkmasız ve sekişiz bir uygulamasını görüyoruz. Ancak burada iki büyük odanın donanımı daha basit ve birbirine eşit tutularak başoda ayırımına gerek görülmemiş,

Çizim 7- Eldem'in *Türk Evi Plan Tipleri* kitabında yer alan dış sofalı 3. Ev'in üst kat planı

¹³ Eldem, *Türk Evi Plan Tipleri*, s.47.

ayrıca aradaki küçük odaya ocak konularak onun da diğerleriyle aynı işlev ve statüde olması sağlanmıştır.

Bu evlerin üçü de, yalnız Bergama veya Batı Anadolu'ya özgü olmayıp Türkiye'nin hemen her yerinde uygulanan tipik dış sofalı örneklerdendir. Odaların bir aks üzerine dizilmesi, evin hayata açılıp diğer yönlerinin sağır kalması ve planın sade bir dikdörtgen içinde çözümlenmesi, 18.Yüzyıl için tipik bir biçimlenmedir. 19.Yüzyıl örneğinde ise bu sadelik daha da abartılarak çıkmasız, çıkıntısız, masif bir plan elde edilmiştir.

4- S.H.Eldem tarafından *Kara Osmanlardan Hacı İsmail Ağanın Konağı* adıyla yayınlanan²⁴ ve köşk odasının bir başoda kimliği kazanmasıyla "*odaları hayatın iki yönüne/L şeklinde dizili*" bir plan şeması elde edilmiş olan bu ev (Mehmet Bey Konağı ya da Kafesli Ev) için bkz: s.8-11.

İç Sofalı Evler

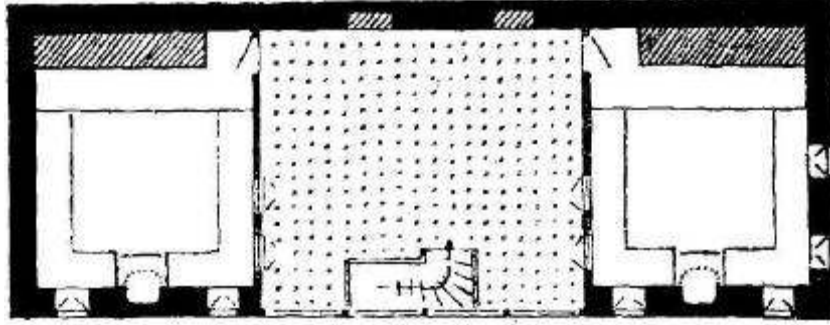
Odaların sofanın iki yanına dizilmesiyle oluşan iç sofalı plan tipindeki evler; iklimsel koşullara karşı daha korunmalı olma, ayrıca küçük arsalara da uygulanma olanağı vermesi açısından yeğlenerek 19.Yüzyıldan itibaren tüm Anadolu'da olduğu gibi Bergama'da da dış sofalı tiplerin yerini alır.

1- S.H.Eldem tarafından 18. Yüzyıla ait ve Atmaca Mahalle si'nde olduğu belirtilen iki odalı örnekte²⁵, evin iki cephesi sağır ve odalar arasında kalan sofanın bir kenarı kapalı, diğer yüzü ise direkliktir. Tipik Türk odası düzeninde, boyutları ve donanımı birbirine eşit olan odaların, hem dış cephelere hem de iç sofaya açılan pencereleri vardır. Plan, 19.Yüzyıla ait dış sofalı üçüncü örnekteki gibi, hiç girinti-çıkıntısı olmayan bir dikdörtgen içinde çözümlenmiş ve merdiven

24 a.y., s.60-61.

25 a.y., s. 114.

sofanın direklikli cephesine dayanacak şekilde yerleştirilmiştir. Bu evin de, günümüzde mevcut olup olmadığı veya adresi saptanamamıştır.

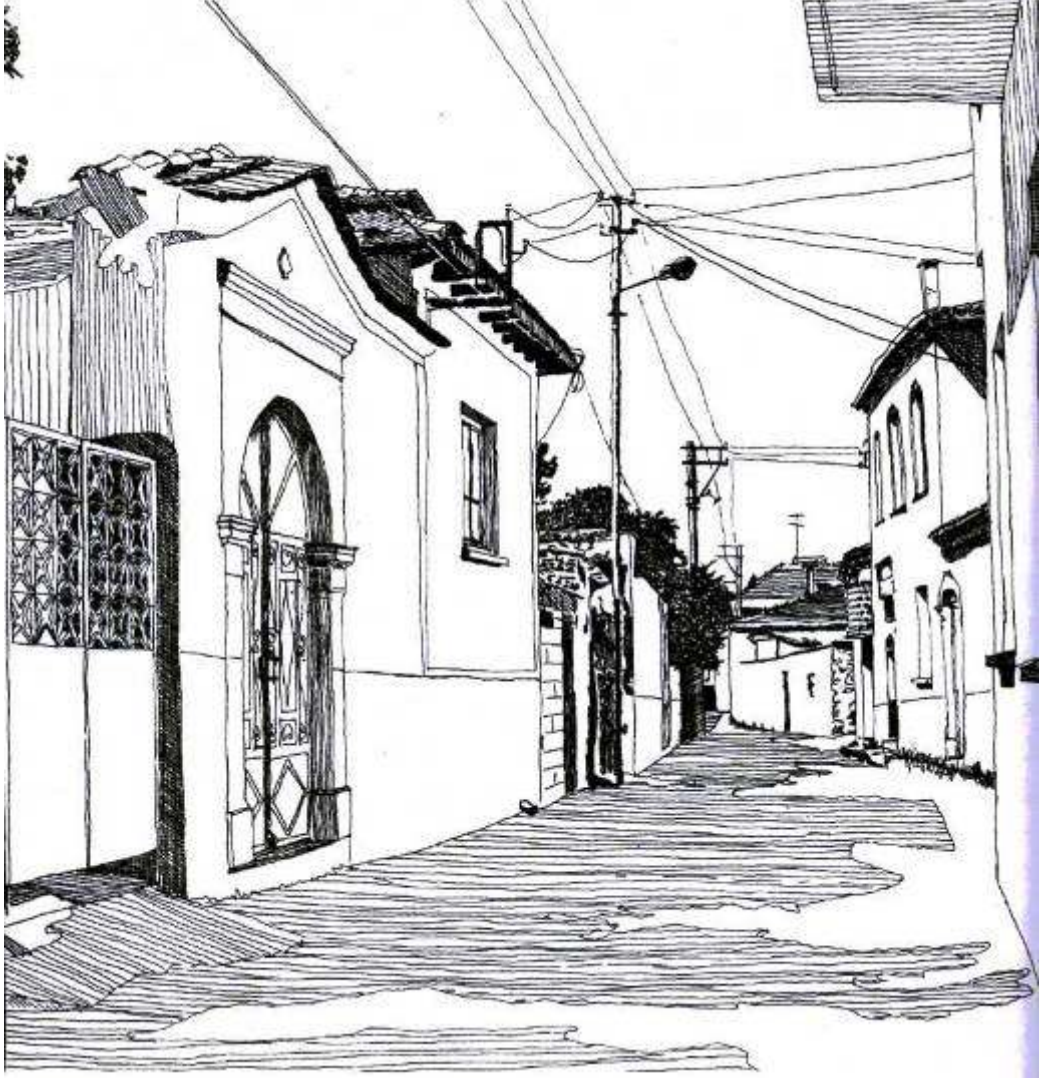

Doğan Kuban'ın kentin fiziksel gelişimiyle ilgili önemli yorumlar içeren Anadolu-Türk yerleşimleri hakkındaki bir çalışması²⁶ sayılmazsa; Batı etkili Ege evlerinin incelendiği monografiler ve makaleler²⁷ arasında, 1996 yılına kadar, doğrudan Bergama'yı konu alan herhangi bir yayına rastlamıyoruz. Ancak 19.Yüzyıl ile 20.Yüzyıl başlarına tarihlenen kargir evlerin bulunduğu İzmir, Bornova, Çeşme, Kuşadası, Buca, Alaçatı, Ödemiş, Tire, Ayvalık, Edremit, Yeni Foça, Kula, Birgi, Milas, Muğla... gibi Batı Anadolu kentlerinin incelendiği

26Doğan Kuban. "Anadolu Kentlerinin Tarihsel Gelişimi Üzerine Gözlemler", Sanat Tarihimizin Sorunları, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1975, s.115-163.

27Gül Asatekin; Zeynep Eren. "Halkın Koruma Olgusuna Tepki ve/veya Katkısının Belirlenmesi Konusunda Kültür Bakanlığı Deneyimi: Yeni Foça'da Anket Çalışması ve Sonuçları", ODTÜ. Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, Bahar 1979, s. 15-37; Feyyaz Erpi. Buca'da Konut Mimarisi (1838-1934) Bir Yüzyıl Dönemini Kapsayan Mimari Oluşumun Sosyo-Kültürel Analizi ve Tipolojik Sentezi, Ankara, ODTÜ. Mimarlık Fakültesi, 1987; Cengiz Bektaş. Kuşadası Evleri, İkinci Baskı, İstanbul, YEM. Yayın, 1991; Ülkü Altınoluk. "Boyalık Tımarı Ödemiş Evleri", İlgi, Yıl: 27, Sayı: 71, Sonbahar 1992, s.12-15; Mehmet Şeker. Türk Kültüründe Tire, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın No: 134, Ankara 1994; Daniel Goffman; Doğan Kuban. İzmir ve Ege'den Mimari İzlenimler-Kaybolan Bir Geçmişten Görüntüler, Mimari çizimler: K.Dinçer, İtalya, Çimento İzmir Çimento Fabrikası Türk A.Ş., 1994.

alışmalar, Bergama evlerini değerlendirmek için yeterli karşılaştırma malzemesi sağlamaktadır. Örneğin Yılmaz Tosun, Batı Anadolu Türk kentleri konusundaki alışmasına²⁸ aldığı örnek kentler içine

Çizim 9- Tosun'un *17-19.Yüzyıllar da Batı Anadolu'da Osmanlı-Türk şehir Dokuları* kitabında yer alan, Harputlu Mahallesi'nden karakteristik bir sokak perspektifi

²⁸ Yılmaz Tosun. *17-19. Yüzyıllarda Batı Anadolu'da Osmanlı-Türk şehir Dokuları, Bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları*, Doktora Tezi, İzmir, MS. Fen Bilimleri Enstitüsü, 1983, s.75-79.

1996 Yılıının Eylül ayında -biri sanat tarihçi Özgül Doğdu²⁹, diğeri de restoratör mimar Neslihan Sönmez tarafından olmak üzere-Bergama evlerini konu alan iki makale birden yayınlanmıştır.

Doğdu'nun yayınında, Türk evleri hakkında genel bazı bilgiler verildikten sonra "*XIX.Yüzyıl'da Bergama'da Sivil Mimari*" başlığı altında, yazar tarafından önemli görüldüğü anlaşılan 5 ev tanıtılmaktadır. Genellikle şimdiki sahipleri ile görüşülerek tarihlendirilen ve kişisel gözlemlere dayanarak betimlenen bu evler "*Harputlu Hacı Mustafa Ağa Konağı*" (bkz: s.6-7), "*Şefik Evcimen Evi*", "*Selçuk Mah. Eski Hastane Cad. 26 No.lu Ev (Dr Ab dur rahim Bilimer Evi)*", "*Hacı Rıza Evi*", "*Bergama Pension (Akıncı Pansiyon)*" adlı yapılarıdır.

Makalede evlerin hepsi aynı sistematikle incelenmemiş, sözlü anlatımlar çizim ya da resimlerle desteklenip belgelenmemiş, kendinden önceki yayınlara (özellikle Bayatlı ve Eldem) bakılarak herhangi bir değerlendirmede bulunulmamış, yapım sistemleri ile tipik Türk evi ya da Batı etkili olup olmadıkları belirtilmemiştir. Bazen zemin katların ayrıntısına daha fazla girilerek, üst/esas kat plan şemasının anlaşılacağı tanımlar yetersiz bırakılmış; üst katın anlatıldığı örneklerde ise (Ş.Evcimen Evi'nde olduğu gibi) plan kurgusu yerine dekorasyon özelliklerine ağırlık verilmiştir. Ancak bu yaklaşımına rağmen Doğdu'nun makalesinin; yalnız genel ev literatürü için değil, Bergama'nın değişik yönlerini konu alan yazıların bulunduğu *Bergama Belleten* dizisi için de sözkonusu olmak üzere, ilçe evlerinin doğrudan incelendiği ilk yayın olarak önem taşıdığı kanısındayız.

Resim 6- Özgül Doğdu'nun "Bergama Evleri" makalesindeki 5 evden biri olan Abdurrahim Bilimce Evi'nin Eski Hastane Caddesi cephesi

Doğdu'nun makalesinden önce, Habitat II etkinlikleri kapsamında düzenlenen "Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sernpozyumu"na tarafımızdan Bergama evleriyle ilgili bir bil-
diri³⁰ sunulmuş olmakla beraber, kongre kitabının basımı (halen de) gerçekleşmediğinden, ilçenin geleneksel konut dokusunu geniş bir kitleye tanıtmaya olanağı bulunamamıştır. Onun için adı geçen bildiri makaleye dönüştürülerek popüler bir dergide yayınlanmış³¹; ancak bu kez de makale sınırları içinde kalma zorunluluğuyla görsel malzemesi azaltılmış ve genellemeler düzeyinde kalınarak ayrıntılara yer verilememiştir.

³⁰ Neslihan Sönmez, "Bergama Evlerinde Batı Etkili Değişimler", *Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut/Settlement and Housing in Anatolia Through the Ages, June 5 - June 7, 1996*, İstanbul, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, 1996, p.25-26.

Sönmez, "Batı Anadolu Konut Mimarisi...".

Bu bağlamda her iki makalenin de -daha önceki yayınlarda olduğu gibi- Bergama evleri envanterini belirleyecek veya tüm özellikleriyle belgelenmelerini sağlayacak kapsamda olmadığını belirtmek gerekiyor. Bütüncül bir yaklaşımla ele alınmadıkları ve her evin aynı ayrıntılılıkta incelendiği bir sistem içirmediği için, örnekleme yönteminin yetersizliğini taşımaktadırlar. Yayına giren evler ve özellikler, estetik değerleri ya da incelenme olanağına göre seçilmiş; hepsinin sistematik biçimde belgelenmesi için daha geniş süre ile uzman bir ekibe gerek olduğundan katalog çalışması yapılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma da dahil olmak üzere, Bergama'nın Türk dönemi anıtları ile tarihi evlerinin ayrıntılı ve toplu biçimde incelendiği, rölöve ve fotoğraflarla belgelendiği, yerli yabancı tüm araştırmacıların yararlanabileceği bir katalog/kitap yayınına hala ihtiyaç vardır.

Sözü edilen türde bir çalışma, yaklaşık 20 yıl kadar önce Kültür Bakanlığı İstanbul Rölöve ve Anıtlar Teknik Müdürlüğü'ne bağlı Saptama Belgeleme Bürosu'nun arkeolog, sanat tarihçi ve restoratör mimarlardan oluşan bir ekibi tarafından gerçekleştirilmiş; ancak amacı doğrultusunda, yalnızca tescil için kullanılarak herhangi bir yayına dönüşmemiştir. Bu çalışmada, tüm tarihi yapı ve kalıntılar 1/1000 ölçekli paftalara işlenerek numaralanmış, haritaların eki olarak da her numara için fotoğraflı bir "*anıt fişi*" ile korunacak yapıların hangileri olduğunu belirten "*tescil listeleri*" hazırlanmıştır.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarının arşivlerinde kalan ve "*Kentsel Sit*" olarak tescilli bölgedeki restorasyon yahut yeni yapılaşma bürokrasisinin gerektirdiği durumlar dışında kullanımı sözkonusu olmayan bu çalışmayı temel alıp -üniversitelerin bilimsel desteğinden de yararlanarak- yukarıda belirttiğimiz anlamda bir katalog/kitap hazırlanabilir. Kanımızca Ankara³², Bursa³³,

³² Eyüp Kömürcüoğlu. *Ankara Evleri*, İstanbul, İTÜ. Mimarlık Fakültesi, 1950; Mahmut Akok. *Ankara'nın Eski Evleri*, Ankara Etnografya Müzesi Yayını, Seri: I- No:1, Ankara 1951.

³³ Leman Tomsu. *Bursa Evleri*, İstanbul, İTÜ. Mimarlık Fakültesi, 1950.

Konya³⁴, Kayseri³⁵, Diyarbakır³⁶, Kütahya³⁷, Kula³⁸, Göynük³⁹, Alanya⁴⁰, Divriği⁴¹, Safranbolu⁴², Eskişehir⁴³, Erzurum⁴⁴, Buca⁴⁵, Muğla⁴⁶, Bodrum⁴⁷ ... evleri için yapılanlar gibi, Bergama'nın Türk dönemi anıtları ve evleri de, böyle bir kitaba gerek duyulacak niteliktedir. Bu bağlamda; Bergama'nın tüm halkı, ev sahipleri yahut kullanıcılarının gönüllü, korumaya inançlı ve yardımcı olduğu bir BELEDİYE, BERKSAV, UZMANLAR işbirliğinin hızla gerçekleşmesini diliyoruz.

Şans eseri, ciddi bir spekülasyon tehdit altında bulunmayan geleneksel konut bölgesinin temel sorunu yeni yapılaşmanın getireceği tahribat değildir. Başka bir deyişle, korunmaya değer nitelikteki evlerin sahipleri arasında, bunları yıkıp yerine yeni yapı inşa etmeyi isteyen azdır. Çoğunluk evlerin sunduğu geleneksel yaşam biçiminden hoşnut, ancak bazı konfor koşullarının yetersizliği ve bakım-onarım konusundaki çaresizliklerden şikayetçi olup, kendilerine sınırlı bir parasal destek ile teknik yardım sağlandığı takdirde korumaya istekli görünmektedir. Bu nedenle evlerinin bir kitapta yer alması ve restorasyon için kendilerine yol gösterilmesinden mutluluk duyacaklarını düşünüyoruz. Özetle böyle bir kitapta Bakanlık tespitlerinin güncelleştirilmesinden sonra tarihi çevredeki silüetleri olumsuz yönde etkileyen yeni yapıların belirlenmesi; tüm geleneksel konutların planlama, cephe ve bezeme özellikleri, özgünlük durumu, strüktür sorunları ile diğer tahribatlarının ayrıntılı olarak saptanıp belgelenmesi yanında, koruma önerilerinin de mutlaka bulunması gerekir.

³⁴ Celile Berk. Konya Evleri, İstanbul, İTÜ. Mimarlık Fakültesi, 1951.

³⁵ Necibe Çakıroğlu. Kayseri Evleri, İstanbul, İTÜ. Mimarlık Fakültesi, 1952.

³⁶ Doğan Erginbaş. Diyarbakır Evleri, İstanbul, İTÜ. Mimarlık Fakültesi, 1953.

³⁷ Lami Eser. Kütahya Evleri, İstanbul, İTÜ. Mimarlık Fakültesi, 1955.

³⁸ Yılmaz Tosun. Milli Mimarimizde Kula Evleri, İzmir, Kendi Yayını, 1969; Nur Fersan. Küçük Anadolu Kentlerinde Tarihsel Dokunun Korunması İle İlgili Bir Yöntem Araştırması, İstanbul, İTÜ. Mimarlık Fakültesi, 1980.

³⁹ Anonim. Göynük, a Town in a Timber Region, Ankara, ODTÜ. Mimarlık Fakültesi Restorasyon Bölümü, 1970.

⁴⁰ Hasan Şener. Geleneksel Konutların Onarım Yenileme Çalışmalarına İhtiyaçsal Değerlendirme Yolu İle Bir Yaklaşım, İstanbul, İTÜ. Mimarlık Fakültesi, 1977.

⁴¹ Necdet Sakaoğlu. Divriği'de Ev Mimarisi, Kültür Bakanlığı Yayınları: 274, Türk Sanat Eserleri Dizisi: 8, İstanbul 1978.

⁴² Reha Günay. Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu, Kültür Bakanlığı Yayınları: 456, Kültür Eserleri Dizisi: 8, Ankara 1981.

⁴³ Neslihan Sönmez. Eskişehir'de Odunpazarı Tarihi Yerleşiminin Fiziksel Gelişimi ve Geleneksel Konut Dokusunda Dizgesel Çözümlemeler, İstanbul, İTÜ. Mimarlık Fakültesi, 1984.

⁴⁴ Haşim Karpuz. Türk İslam Mesken Mimarisinde Erzurum Evleri, Kültür Bakanlığı Yayınları: 562, Sanat Eserleri Dizisi: 5, Ankara 1984.

⁴⁵ Erpi, a.g.e.

⁴⁶ Ertuğrul Aladağ. Muğla Evi, Muğla'daki Geleneksel Konutların Sıhhileştirilmesi ve Yeniden Değerlendirilmesi Konusunda Bir Araştırma, Muğla, Kendi Yayını, 1991.

⁴⁷ Cengiz Bektaş. Bodrum - Halk Yapı Sanatından Bir Örnek, İstanbul, Türkiye!

TÜRK DÖNEMİNİN KISA TARİHÇESİ VE KENTİN FİZİKSEL GELİŞİMİ

Bazı Neolitik buluntularıyla tarih öncesinden beri insanların yaşadığı bir yer olduğu bilinen Bergama, Roma döneminde Helenistik kentin eteklerine kadar yayılıyordu. Ancak bu dönemin sonlarına doğru başlayan küçülmesi, Komnenler zamanındaki kısa bir canlanma devri dışında, tüm Bizans döneminde de devam eder. Türklerin yavaş yavaş çevreye yerleşmeye başlamasıyla kentin bir bölüm halkı imparatorluğun başka yerlerine göçer ve Bergama giderek terkedilmiş, köhne bir kale haline gelir. Emeviler döneminde Müslüman Araplar, Abbasiler ve Büyük Selçuklular döneminde de Türkler, yaptıkları akınlarla birçok kez Bergama'ya kadar gelirler.

Anadolu Selçuklu Devleti kurulduğunda Bergama henüz Bizans'ın elindedir; ancak Türk topraklarına kesin katılmamış olmasına rağmen, çevresindeki bölgeler Türk beylerinin egemenliğinde olduğundan, Bizans'ın güdümünden çok uzak kalan önemsiz bir kale durumundadır. Tarihi kaynaklardan bilindiğine göre, Haçlı Seferleri ile Bizans'ın Batı Anadolu'ya yeniden yerleştiği bir dönemin ardından; Anadolu'da Beylikler Dönemi oluşmaya başladığında, Bergama önce Menteşe Beyliği tarafından ele geçirilir⁴⁸.

1302'de Bizanslılar tarafından boşaltılır ve Menteşeliler'in elinde çok az kalarak 14.Yüzyılın ilk yıllarında (Karasi Beyliği'nin kurulduğu 1306 yılından hemen sonra) Karasiler tarafından alınır. Ne var ki, bu tarihlerde Bergama'ya gelmiş olan bir yabancı gezgin, kenti betimlerken;

"Göklere yükselen Antik binaların dibindeki kulübeler, birer baykuş yuvasına benzemektedir. Bir zamanlar dünyanın sağlık merkezi haline gelen ve kültür, uygarlık, kült kenti olan ve büyük bir krallığın başkentliğini yapmış Bergama, artık ölmüş kentler arasına girmiş bulunmaktadır."

diyerek, Karasi Beyliği ile Haçlılar, Bizans ve diğer Türk Beylikleri arasındaki savaşlar, siyasi çekişmeler nedeniyle oluşan çöküntüyü tanımlamakta; eski önemini tümüyle yitirdiğini belirtmektedir.

Bergama Orhan Gazi zamanında, H.737/M.1337 yılında Osmanlı Devleti'ne katılır. Orhan Gazi zamanında başlayan Karasi Beyliği'ni Osmanlı topraklarına katma çabaları I.Murat'ın tahta çıkış yıllarında (1361'de) sonuçlanır; bundan sonra Karasi toprakları

³² Paul Wittek. *Menteşe Beyliği, 13-15. Asırda Garbı Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, Çev: O.Ş.Gökyay, 2. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yayınları IV.Dizi-Sa.1^a, Ankara, 1986, s.40-41.

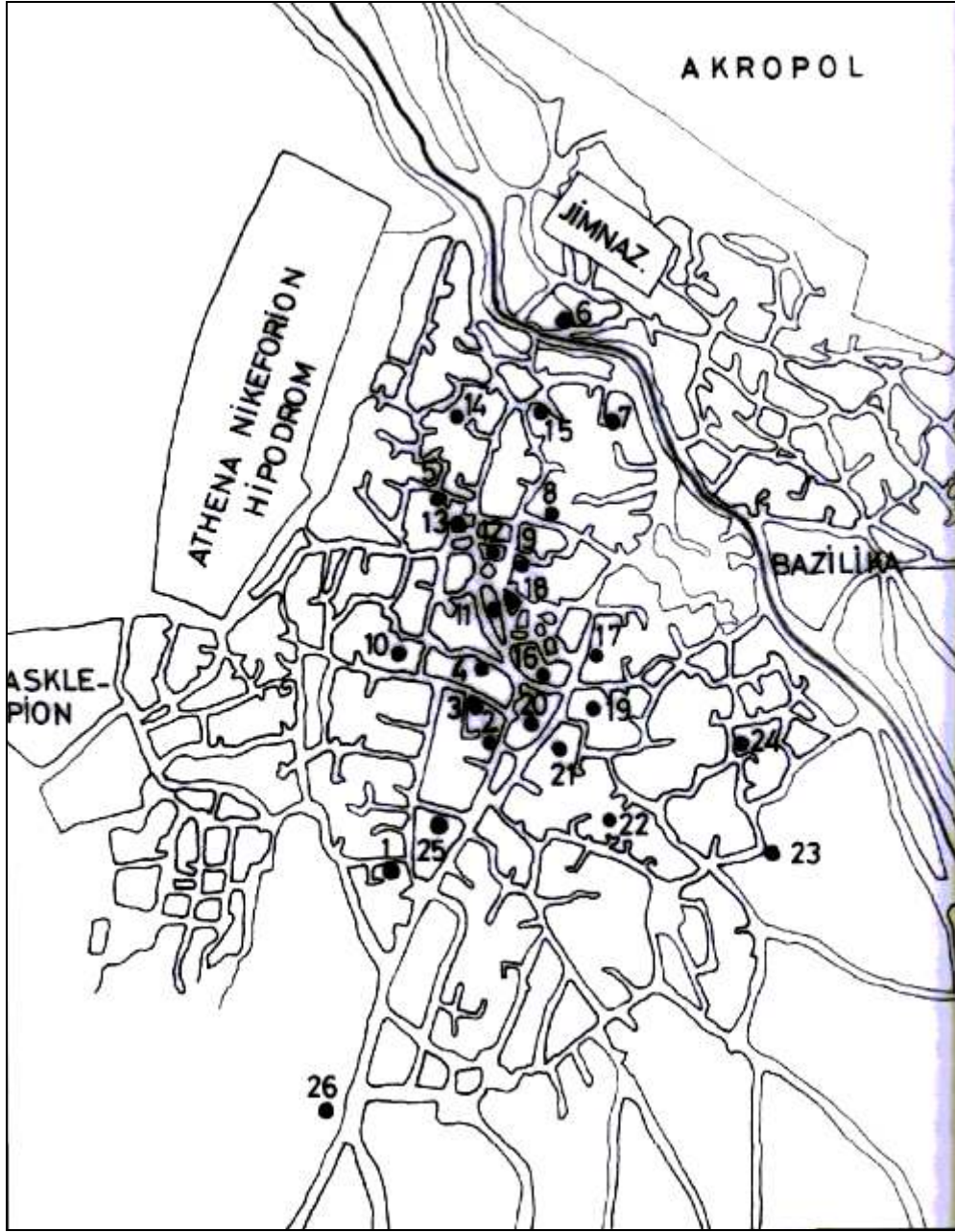
Anadolu Eyaleti'ne bağı ve merkezi Balıkesir olan bir "*sancak*" haline gelerek Bergama da bu sancağın bir "*kaza*"sı olur⁴⁹.

İstanbul Patrikliği'nin 1380-1388 tarihleri arasındaki bir belgesinden, Osmanlılara geçtiğinde Hristiyan halkının çok azaldığını öğrendiğimiz kentte, Türkler, Roma kalıntılarının üzerine yerleşirler⁵⁰. Tarıma dayalı bir ekonomik yapı geliştirip zenginleşirler ve Yıldırım Beyazıt 14.Yüzyıl sonunda buraya bir ulu cami yaptırır. Ancak 1402'de Timur'un Anadolu'yu yağmalamasından kurtulamayarak önemli kayıplara uğrayan Bergama; 15.Yüzyıldan sonra savunma sorunlarından kurtulan diğer Batı Anadolu kentleri gibi, yeni bir kalkınma dönemine girip Akropol eteklerinden Bakırçay Ovası'na doğru hızlı bir biçimde kentleşmeye ve gelişmeye başlar. Zengin doğal olanakları ile, tarım ürünlerinden başka dokumacılık, dericilik, yağcılık gibi dallarda da üretim fazlasına sahiptir ve dış pazarlara yönelir. Özellikle halıcılık, önemli bir ihraç dalıdır.

Batıda Antik Hipodrom, kuzeyde Bergama Çayı kıyısına yapılan Ulu Cami, doğuda onunla aynı döneme ait Emir Sultan Camisi ve güneyde 1439 tarihli Kuşunlu Cami ile tanımlanabilecek bir alana yayılan Bergama'da (bkz: Harita 1) 19. Yüzyıl sınırlarının 15.Yüzyıldan itibaren belirlenmiş olduğu anlaşıyor. 15. ve 16.Yüzyıllar boyunca Osmanlılar tarafından imarına devam edilen kentte; camiler, mescitler, hanlar, hamamlar ve daha birçok yapı inşa edilmiştir. 17.Yüzyılda ise, 1600'lü tarihleri olan yapıların azlığına bakılarak, imar hareketlerinin yavaşladığını anlıyoruz. Ayrıca dönemin önemli bir kaynağı olan *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde* Bergama'ya ait herhangi bir bilgiye rastlanmadığından, kendisinin buraya uğramadığını düşünülebiliriz. Buna karşılık çağdaşı Katip Çelebi *Cihannüma* adlı yapıtında Bergama'ya uzunca bir yer ayırıp içinde saray olan bir kale, birçok cami, hamam ve çarşıdan sonra, su yolları üzerindeki bodrumların üzerine kurulan bir mahalle için,

Bayatlı, ...*Türk-İslâm Eserleri*, s.7; Eriş, *a.g.e.*, s. 168-176.

⁵⁰Kuban, *a.g.e.*, s. 143-144.

Harita 1- Bayatlı'nın *Bergama Tarihinde Türk-İslâm Eserleri* kitabındaki kent planında gösterilen bazı önemli Türk dönemi yapıları

"Buranın bir mahallesi vardır ki, adına NE YERDE NE GÖKTE MAHALLESİ denir" diye söz eder⁵¹.

18.Yüzyıl, Bergama'nın "Geyikli" adlı iyi bir içme suyuna kavuştuğu, birçok çeşme ile Bakırçay üzerindeki Şeytan Köprüsü'nün yapıldığı yeni bir canlanma dönemi olarak kabul edilir. 19. Yüzyılın ilk yarısında da bu hareket devam ettirilerek kente birçok cami ve mescit yaptırılır.

Yine 1800lü yıllarda, Osmanlı Devleti'nin başkent ve her yerinde olduğu gibi Batı Anadolu kentlerinde de çoğalmaya başlayan ve dönemin beğenisini simgeleyen kargir konutlar, Bergama'da da görülmeye başlar. Korunacak nitelikli pekçok yapının üzerindeki 19.Yüzyıl ve özellikle 19.Yüzyılın ikinci yarısı ya da sonlarında inşa edildiklerini belirten tarihlerden, nüfus artışı ile ona bağlı yapım etkinliklerinin -bazı kamu yapıları ile konut inşaatlarının- 20.Yüzyıl başlarına kadar devam ettiği anlaşılır.

■ 13-15. Yüzyıl

- 1- Kurşunlu Cami-1439
- 2- Köplü Hamam-1427 dolaylı
- 3- İncirli Mescit-15.YY ikinci çeyreği başlan
- 13-Şadırvanlı Cami-1550
- 14- Taşhan-1432
- 5- Selçuk Minaresi-13. YY. sonları
- 6-Ulucami-1399sonlan
- 7- TabaklarHamamı-14. YY. sonu,
- 8-Lonca Mescidi-15. YY.
- 9- Çukur Han-15. YY.

■ 16. Yüzyıl

- 10- Arslanlı Cami-1544 dolaylı
- 11- Çınarlı Hamam- ? (16.YY)
- 12- Bedesten-? (16-17.YY.)
- 21- Yenicami-1814
- 14- Ansarlı Cami-1544
- 15- Parmaklı Mescit-16.YY.
- 16- Hacıhakim Camisi-1513
- 17- Hacıhakim Hamamı-?
15. Y.Y. başları

■ 18-19. Yüzyıl

- 18-MescitaltıMescidi-1745
- 19- Kulaksız Cami-1803
- 20- Karaosman Sebili-1814
- 22-Harputlu Mescidi-1809
- 23-Hoca Sinan Mescidi 1824
- 24-Emir Sultan Minaresi-831
- 25- Etnografya Müzesi
- 26- Arkeoloji Müzesi
- 16.YY başlan

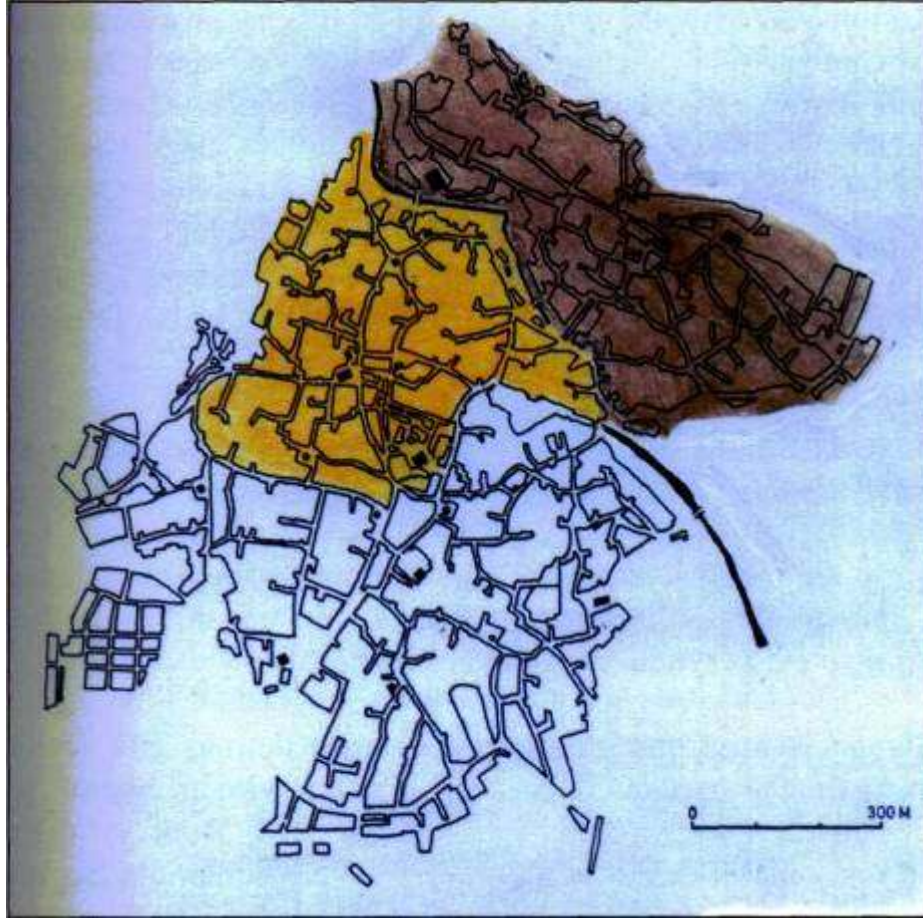
Cumhuriyet Sonrası

¹ Eriş, a.g.e., s. 189-190

Yakın zamanlara kadar 19.Yüzyıldaki kentsel stürüktürünü yansıtan Bergama'yı, Anadolu-Türk kenti özelliklerinin korunma durumu açısından iki ana bölgeye ayırabiliriz. Bunlardan ilki, Akropol eteklerinden Selinos/Bergama Çayı'na kadar uzanan **"Geleneksel Konut Bölgesi"**, ikincisi ise konut bölgesinin uzantısı olarak devam edip Kınık Caddesi ile onu kesen Cumhuriyet Caddesi'nin güneybatısına doğru yayılan **"Çarşı Bölgesi"** dir⁵² (bkz: Harita 2). Geleneksel üretim yöntemlerinin artık büyük ölçüde terkedildiği Çarşı Bölgesi; yalnızca ticaret alanından ibaret olmayıp Selçuk Minaresi'nin arkasına doğru gelişen Mahkemeardı çevresindeki özgün nitelikli bir konut alanı ile birleşir. Bergama'nın korunmaya değer tipik yapılarından olan Hacı Rıza ve Abdurrahim Bilimer Evlerinin bulunduğu **"Mahkemeardı Bölgesi"**nde, kıvrımlı ve çok dar yolları sınırlayan yüksek avlu duvarları ile eyvan gibi tasarlanmış bahçe kapıları, özellikle dikkat çekicidir.

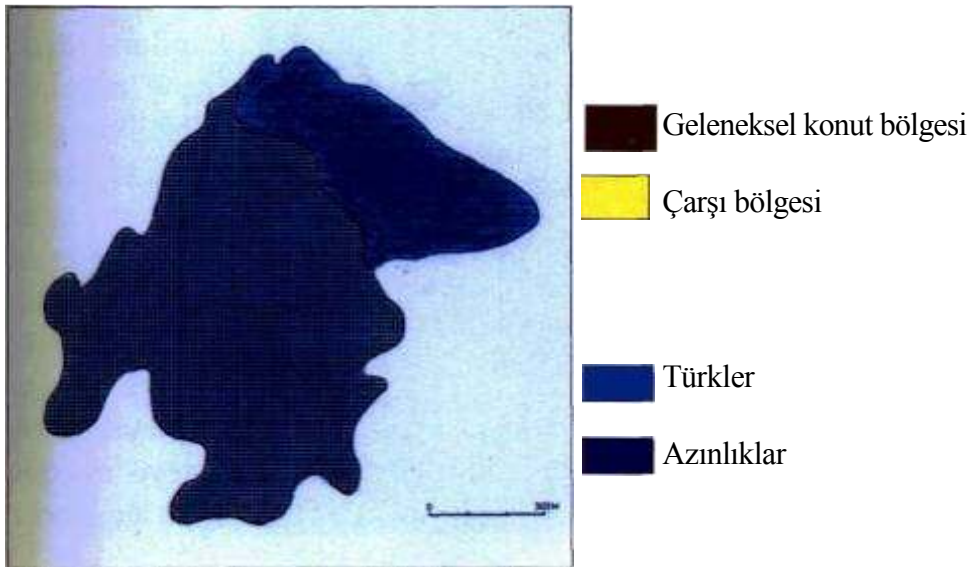
Bu iki ana bölge Türklerin Bergama'ya yerleştiklerinden itibaren inşa edilen mahallelerle dini ve sosyal amaçlı yapıların dağıldığı alanın, başka bir deyişle 19.Yüzyılın ikinci yarısında kentin ulaştığı büyüklüğün yaklaşık olarak yarısını kapsar. 1312 tarihli *Aydın Salnamesi'ne* göre; 1894 yılında bu alanda yaşayan 14.500 civarındaki Bergama halkının 8.000'i Müslüman olup, kalan 6.500 kişilik gayrimüslim nüfus 3.500'ü Rum, 1.000'i Yahudi, 1.500'ü Ermeni ve 500 kadarı da diğer azınlıklar olacak şekilde bir dağılım gösterir⁵³. Nüfusun kent içindeki yerleşim düzeninin gösterildiği krokiden (bkz: Harita 3) da anlaşılacağı gibi, 19.Yüzyılda geleneksel konut bölgesi, daha çok azınlıkların yaşamakta olduğu bir alandır.

⁵² Reinhard Stewig; Ruhi Turfan. *Kulturlandschaftentwicklung in Westanatolien Batı Anadolu'nun Kültürel Gelişmesi: Kartografik Bilgiler*, İstanbul, TTOK, Tarihsiz, s.88, Harita 51.⁵³ Eriş, a.g.e., s.262.

Harita 2 - Bergama Tarihsel Merkezinde "Geleneksel Konut Bölgesi" ve "Çarşı Bölgesi"
(Stewig, s.88)

Harita 3-19.Yüzyılda Türk ve azınlıkların yaşadığı yerleşim bölgeleri (Stewig, s.88)

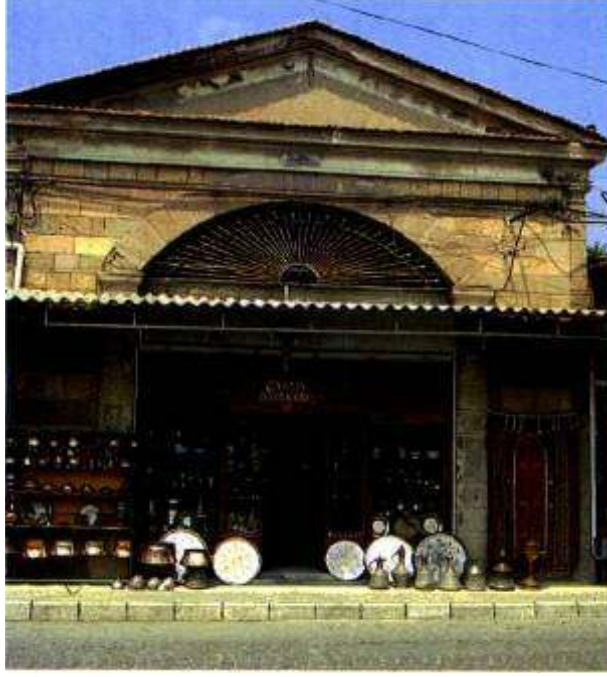

Kurtuluş Savaşı yıllarında bir dizi önemli gelişmeye sahne olan Bergama, Cumhuriyet'in ilanından sonra da belli bir süre geleneksel yaşantısını korur. 1960'lardan itibaren Cumhuriyet Caddesi'nin doğusundaki kesimde değişimler başlar; aradaki bazı cami ve mescidler ile birlikte diğer tarihi yapılar ve ahşap evlerin birçoğu yıkılarak yeni betonarme konutlar inşa edilir. Bu bölgedeki Kafesli Ev de, yıkılan yapılar arasındadır. Bergama'nın değişimi giderek Çarşı'nın güneydoğusuna doğru devam eder ve yenilenen alanlar Osmanlı kentinin güney sınırlarına ulaşır.

Bugünkü Bergama, Cumhuriyet Caddesi'nin doğusundan eski kentin güneyindeki düzlük alanlara doğru gelişme eğilimi gösteriyor. 1981 yılında "*Kentsel Sit Alanı*" olarak tescil edilen Konut ve Çarşı Bölgeleri ise -Akropol sınırlarındaki düşük oranlı bir gecekondulaşma dışında- önemli bir yenileşme tahribatına uğramadan, geleneksel özelliklerini ve 19.Yüzyıldaki özgün yapısını koruyor.

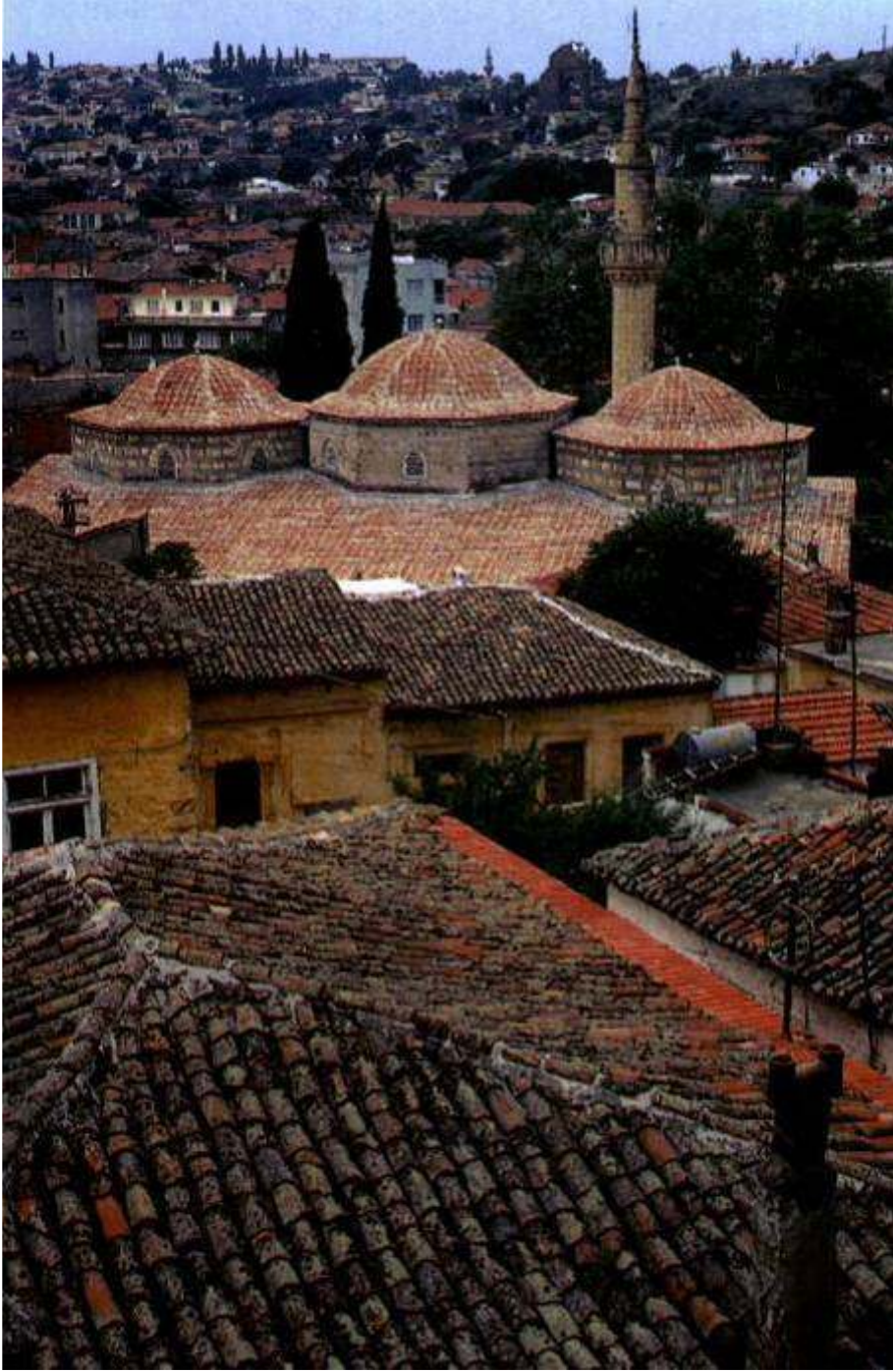
Buranın kentsel mekanında, sanki zaman durmuş gibi devam edegelen, yalnızca kullanıcıları değişmiş bir yaşam biçimi ve komşuluk ilişkileriyle karşılaşırız. Şimdi artık Rum ve diğer azınlıklar yok, onların evlerinde Türkler yaşıyor. Sakinlerinin bazıları bölgenin yerlisi ve ev sahibi; bazıları ise Bergamalı değil ve bu grubun çoğu kiracı...

Geleneksel konut bölgesindeki evlerin kapıları açık; merdivenlerde veya giriş hollerinde oturup birbirleriyle ahpablık eden, çay kahve içen, el işi yapan kadınlar; her eve rahatlıkla girip çıkan, boş arsalarda top oynayan veya evde yapılan ekmeği pişirtmek için mahallenin fırınına götüren çocuklar; akşam üzerleri pazardan köylülerin getirdiği taze sebze meyveyi, süt ürünlerini filesine doldurup yokuşları yavaş yavaş çıkan erkekler... Sakinlerinin yaz tatiliyle ilgisi yok; Bergama'nın yakıcı sıcaklarını taş evlerinin arka bahçelerinde, avlularında veya gölgeli dar yokuşlara açılan taşlıklarında geçiriyorlar. Böylesi dışa açık yaşamı engelleyecek bir 1 trafik yok; çok seyrek rastlanan traktörler dışında, bölgeye motorlu taşıt girmiyor gibi; sokaklardaki gürültü sadece insan ve çocuk seslerinden oluşuyor.

Resim 7, 8- Çarşı Bölgesi'ndeki alınlıklı dükkanlar

Resim 9- Yıldırım Beyazıt tarafından H.801/M.1399 yılında yaptırılan Bergama Ulu Cami ve çevresindeki geleneksel konut dokusu

Stewig tarafından 19.Yüzyılda Rum ve Ermenilerin yaşadığı belirtilen bu yerleşim alanı, Akropol eteklerinden (Domuz Alanı'ndan) Bergama Çayı'na (Tabakköprü çevresi ve Kızıl Avlu Bazilikası'na) kadar hayli dik inen bir yamaca kurulmuş olup Kınık Caddesi'nin güneybatısından itibaren düzleşerek Çarşı Bölgesi'ne bağlanır. Çarşının güneybatısındaki Mahkemeardı çevresi de, konut bölgesi ile benzer özellikler taşımakla beraber, daha düz bir alanda gelişmiştir.

YERLEŞİM ÖZELLİKLERİ

Arazinin eğimine paralel olan yollar oldukça uzun, bunları birbirine bağlayan yollar kısadır. Eğime dikliği azaltmak amacıyla, paralel sokaklar olabildiğince geniş açılı doğrultularla kesilir ve bu

Resim 10- Arnavut kaldırımı kaplamalı bir yol: I .Kale Sokak

Resim 11- Bergama'nın yokuşlarından biri: Kadı Sokak

nedenle yer yer üçgen ya da eşkenar dörtgen biçimli yapı adaları oluşur. Çok dik yollar fazla uzun devam ettirilmeyip bazen çıkmaz sokak şeklinde sonlandırılır. Bölgedeki özgün Arnavut kaldırım kaplamalar asfaltlandığı için bugün, çoğunlukla kaldırımsız ve yürümesi kolaylaştırılmaya çalışılmış yokuşlar görüyoruz. Yalnızca iki yerde rastlayabildiğimiz merdivenli sokakların ise, önceden daha fazla olduğunu tahmin edebiliriz.

Resim 12,13-1. Kale Sokak'taki Osmanlı mahalle çeşmesi ve üzerindeki devşirme Antik yazıt

Resim 14- Hıms tekniğinde geleneksel Türk evi ile Batı etkili kargir evler yanyana

Resim 15- Hıms tekniğinde geleneksel Türk evi ile Batı etkili kargir evler karşı - karşıya

Sokaklar dar ve kıvrımlı olmakla birlikte kafesler, geniş saçaklar ya da bahçelerden dışa taşan ağaçların yeşiliyle gölgelenmiş geleneksel bir Anadolu-Türk kenti sokağından, belirgin biçimde farklı perspektifler verir. Antik taşlar kullanılarak bezenmiş mahalle çeşmeleri; bitişik düzende, sıra evler gibi yanyana dizili 19.Yüzyıl kargir evlerinin masif kütleleri ve hıms tekniğindeki evlerin çıkmalarla, eliböğründelerle hareketlendirilmiş cepheleri ilginç bir karşıtlık yaratır. Pekçok yerde; geleneksel görünümünü koruyan iki katlı evlerle Bergamalılarının "Rum Evi" adını verdiği, bazen tek, bazen iki katlı olan kargir evler yanyana, karşı-karşıyadır. Kat adetlerindeki farklılıktan başka eğim nedeniyle birbirine göre kademeli yapıldıkları için, yan cepheler de algılanır ve saçak kotları hep değişkendir. Bitişik düzenli yapılaşmanın yoğunluğu yola cepheli büyük bahçeler bulunmasına olanak vermediğinden, konut dokusu içinde yeşil katkısı yok gibidir.

Resim 16- Soğandere Sokak

Resim 17-Ertuğrul Sokak

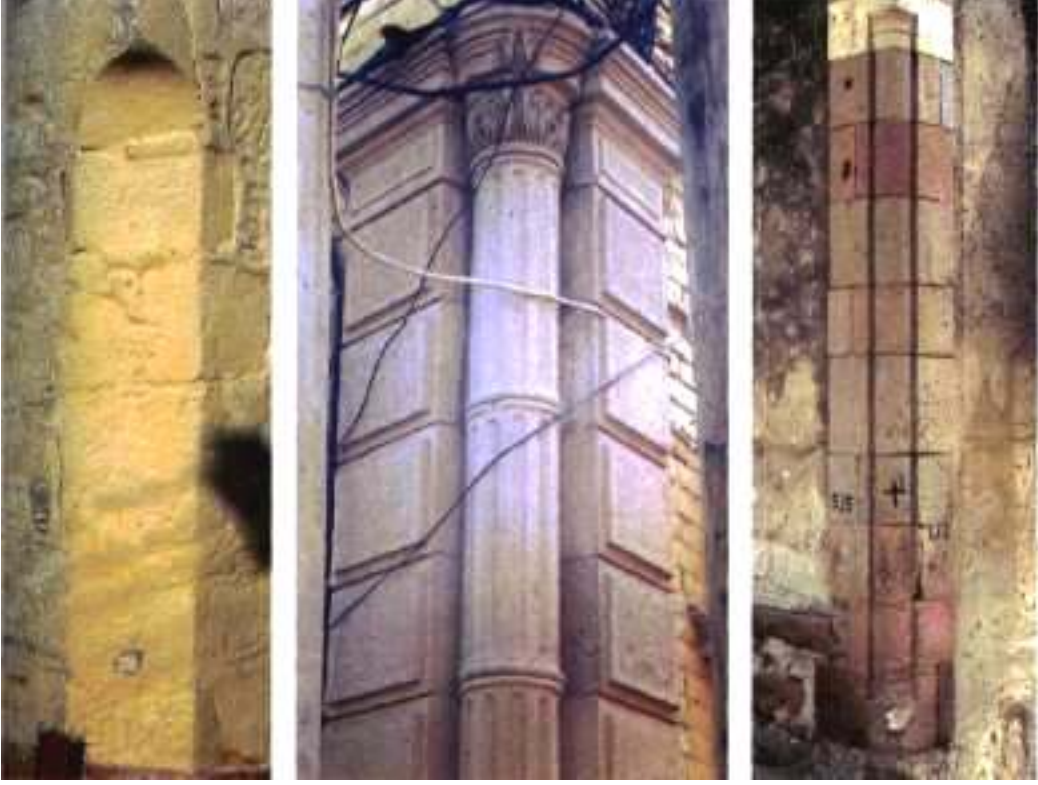
Resim 18-Abacıhan Sokak

Resim 19-Dündar Sokak

Geleneksel ve Batı etkili evlerle oluşan tipik Bergama sokakları

Dik açılı, düzgün geometrik biçimleri olmayan yapı adalarının bazılarında çalık köşeler vardır. Ancak bunlar, Türk üçgeni, mukarnas gibi geçiş elemanlarıyla oluşturulan geleneksel formlarından uzaklaşmış olup daha çok sembolik anlamlıdırlar. Köşe pahı geçişi rahatlatmaya yetecek boyutta değildir ve bazı örneklerde de 45°'lik pah yerine zemin kat yüksekliği boyunca devam eden üzeri başlıklı, sütun biçiminde pilasterler yahut yarım çokgenler kullanılmıştır.

Resim 20- Turgut S. No: 44 Resim 21- Abacıhan S. No: 19 Resim 22- Dede S.No: 14

Çal köşe örnekleri

S.H.Eldem'in yayınladığı dış sofalı 18.Yüzyıl örneklerinin, dar kenarı sokağa gelecek şekilde parsele oturan bahçeli evler olduğunu biliyoruz. Ancak kentteki azınlıkların toprak sahibi olmaya başlamalarından sonra, belli boyutları aşmayan bir parselasyon düzeninin de getirilmiş olduğu anlaşılıyor. Bu düzende evler artık bahçeler içinde değildir, tümü sokak yüzünde ve yeşil olanakları küçük bir arka avlu ile sınırlı; iki yandan sağır yapılarıdır.

Kargir evler sokağa ve arka bahçeye eğimli, basit bir beşik çatı ile örtülürler. Kent mekanına estetik katkılarının en yoğun olduğu alan, Batı anlayışıyla bezenmiş sokak cepheleridir. Bezeme konusu olmamasına karşın yan cephelerin işçiliğine de çok önem verilmiş ve daha eski evlerdekinden farklı bir tutumla -kalkan duvarı gibi değil-adeta bir sokak cephesi özeniyle bitirilmişlerdir. Standart bir disiplinle tekrarlanan bu tutumun, azınlık mimarisi için getirilen belli bazı kısıtlamalarla ilişkisi olduğunu düşünebiliriz.

Resim 23,24, 25- Batı etkili kargir yapıların yan cepheleri

EV TİPLERİ

Bergama'da "**Geleneksel/Hımiş Tekniğinde Evler**" ve "**Batı Etkili/Kargir Evler**" gibi, birbirinden farklı iki konut tipiyle karşılaşırız.

a) Geleneksel/Hımiş Tekniğinde Evler: Yayınlarda geçen ve bazıları günümüze ulaşmamış geleneksel Türk evlerini, plan tipleri açısından ikiye ayırabiliriz. Hımiş evlere özgü "**Dış/Açık Sofalı**" ve "**İç Sofalı**" şemaların uygulandığı bu grupta, genellikle 18.Yüzyıla tarihlendirilen en eski dış sofalı ve (halen Bergama'da yalnızca bir örneğini görebildiğimiz) tepe pencere evler vardır. Hımiş tekniğindeki konutlar 19.Yüzyılda da devam etmekle birlikte, dönemin eğilimine uygun biçimde, dış sofalı şemalar giderek azalmış ve iç sofalı, kargir evlerinkine benzer planlar tercih edilmeye başlamıştır. Bu arada, kütle itibarıyla Batı etkili - Sakız tipi bir yapı görünümünde; ancak üst/esas katı dış sofalı olan bazı evlere rastlanması (örnek: Tabakköprü Sokak No: 36) da ilginçtir. O.Bayatlı, S.H.Eldem ve Ö.Doğdu'nun yayınlarında planlama ve dekorasyon özellikleriyle tanıtılan; zemin katları kargir, üst katları ahşap iskelet arası dolgu veya bağdadi

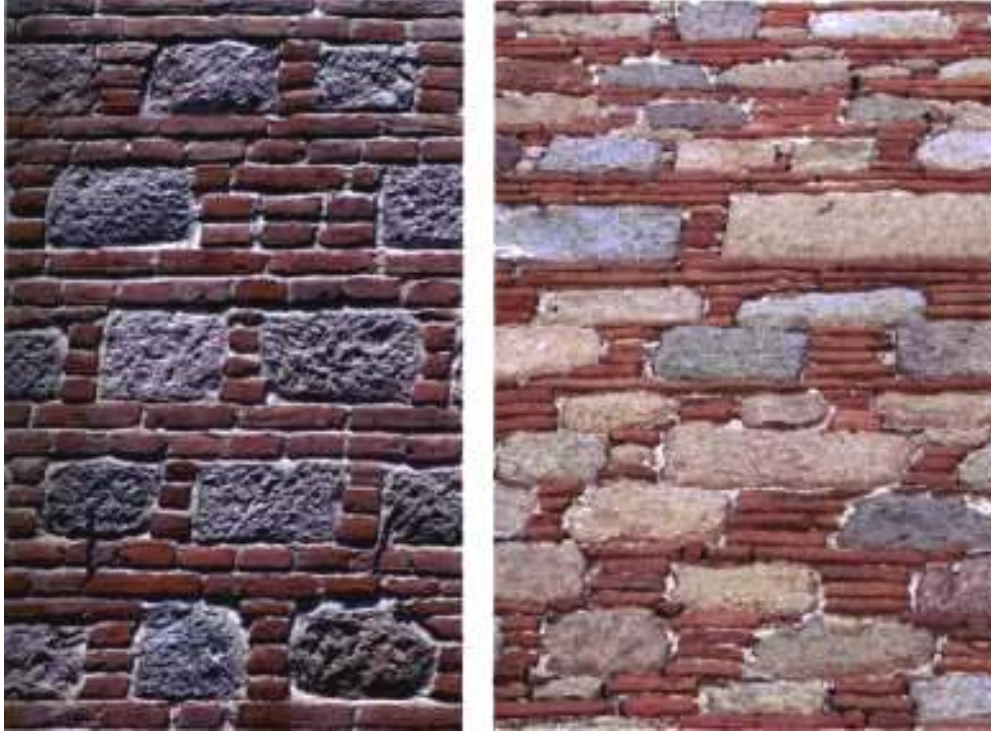
duvar tekniğinde inşa edilmiş, sıvalı, çıkmalı, payanda veya eliböğründeli, geleneksel sürme pencereli (yahut erken örnekleri kapaklı ve tepe pencereli), çakma ya da tablalı ahşap kapılı, geniş saçaklı, Türk odası donanım ve bezeme öğelerinin kullanıldığı tipik Türk evleri için bkz: s.6-17.

b) Batı Etkili/Kargir Evler: Bu grupta yer alan ve sokaktan yarım kat kadar yükseklikte bir bodrum kat üzerine oturtulmuş, bir ya da iki katlı olabilen kargir Bergama evlerinin en belirgin özelliklerinden biri, giriş kapısının niş içine alınmış olmasıdır. Parselin genişliğine göre sokak cephesinin bir ucunda veya simetri ekseninde bulunan nişte, subasman kotunun yüksekliğine bağlı olarak az 3, en çok da 10 basamaklı bir merdiven yer alır. Pilasterler, silmeli kemerler veya derzleri vurgulanmış bir taş işçiliği ile sınırlanan bu tasarımda, sıvalı yan duvarlar dıştan içe doğru eğik bir doğrultuyla devam ederek, kapıya yönelten abartılı bir perspektif sağlar.

DUVARLAR: Bodrum katlar moloz taş, kaba yonu taş veya üst katların duvarları ile aynı teknikte, yani yer yer tuğla kullanılarak örülmüş kaba yonu taş olup, sokak cepheleri bazen sıvalı, bazen sıvasızdır. Cepheleri sıvasız bırakılarak duvar dokusunun estetik katkısı aranan örneklerde, alt ve üst katların dış görünümü aynıdır (bkz: Resim 15, 26). Bunlarda taşların arasına tuğlanın da eklendiği veya tuğla yoksa taş yüzeylerinin geride kaldığı/kabarık derzli, özenli bir işçilik uygulanmıştır. Dış duvarların sokak yüzleri, subasman yahut zemin kat silmesine kadar kesme taş kaplama, bosajlı taş veya sıva olabilir; ancak sıva çoğunluktadır. Sıva genellikle düz, bazen de zemin kat pencerelerinin alt kotuna yahut kat silmesine kadar kesme taş taklidi yapılır.

Resim 26- Zemin ve üst katta aynı duvar işçiliğinin uyguladığı, cepheleri sıvasız bir ev

Resim 27- 1 sıra taş-2 sıra tuğlalı
almaşık sistem (Kadı S. No: 3)

Resim 28- Yatay tuğla sıraları belirsiz,
2 sıra tuğla hatıllı almaşık sistem
(Samanpazarı S. No: 18)

Ust katların dış duvarları ise; taş-tuğla şeklinde giden almaşık düzende ve taşların düşey derz bölgelerine -çoğunlukla yarım-tuğlaların yerleştirilmesiyle oluşan ikinci bir almaşık sistem eklenerek inşa edilmişlerdir. Yatay sıraları 1 taş-1 tuğla olan örgülerde, tuğla sırası bazen tam devam etmeyip taşlarla kesilir, böylece düşeydeki almaşıklığın açıkça belirgin olmadığı (bkz: Resim 29) ya da tuğlalı, homojen bir moloz duvar görünümü (bkz: Resim 30) elde edilir. Bazen de yatay tuğla sırası tümüyle kaldırılarak, tuğlaların sadece düşey derz bölgelerinde kaldığı bir düzen uygulanır (bkz: Resim 28). Birden çok sıra tuğla kullanılan almaşıklıklarda, yatay sıralarda kesinti olmaz ve dizgenin kurgusu açıkça algılanır (bkz: Resim 27). Seçilen sistem 3-8 sıra devam ettikten sonra, aralara bir ya da birkaç sıralık tuğla hatıllar eklenebilir. Yatay tuğla sırası bulunmayan örneklerdeki hatıllar, 2 tuğla-1 büyük kesme taş-2 tuğla ile yapılıp duvar görünümünde homojenlik sağlanır. Almaşık hatıllarda çoğunlukla 2 tuğla sırası olmakla beraber, 1 veya 3 tuğla sıralı örneklerle de rastlanır. Cepheleri sıvanmayan yapılarda, her iki kat boyunca devam eden ilginç tuğla düzenlemeler yapılmıştır (bkz: Resim 15, 31). Dış duvarlar sokak cephelerinde genellikle sıvalı, yan yüzlerde kesinlikle sıvasız; iç duvarlar ise tuğla ve iki yönden sıvalıdır.

Resim 29- Yatay tuğla sırası sürekli olmayan, 1 sıra taş-1 sıra tuğlalı düşey ve 1 taş-3 sıra tuğlalı yatay almaşık sistemlerin birlikte kullanılmasıyla oluşan sistem (Soğandere S. No: 28)

Resim 30- Yatay tuğla sırası bulunmayan, homojen görümlü ve 2 sıra tuğla hatıllı, tuğla-taş moloz duvar örgüsü (Soğandere S. No: 11)

Resim 31- Sıvasız dış duvarlarda, iki katta da devam eden tuğla dekorasyonu

ÇATI ve SAÇAKLAR: Batı etkili kargir evlerde, geleneksel Türk evlerine özgü kırma çatılar ve geniş ahşap saçaklara rastlanmaz. Çatıların tümü alaturka kiremit ile örtülü, -sokak ve arka bahçeye olmak üzere- iki yöne eğimlidir. Saçakların tasarımı gerektirmediğinden dolayı, yağmur suyu için oluk veya düşey iniş borusu kullanılmamıştır.

Cephesi sıvanmamış yapıların çatısı genellikle 2-3 sıra tuğlanın birbiri üzerine taşırılmasıyla oluşan basit bir saçakla son bulur. Yine duvar dokusunun gösterildiği bazı yapılarda, yarım tuğlaların düşey olarak kullanıldığı dişli tasarımlar yahut özel biçimli tuğla ya da taş konsolcuklarla yapılan daha zengin dekorasyonlu saçaklara rastlanır.

Resim 32- Tabakköprü S. No: 8

Resim 34- Vakıfbahçe S. No: 17

Resim 33- Vakıfbahçe S. No: 8

iki sıra tuğlalı

Resim 35- Akşam Kız Sanat Okulu

üç sıra tuğlalı

Saçak Düzenlemeleri

Resim 36- Tabakköprü S. No: 20

Resim 38- Kadı Çıkması No:2

Dişli ve Konsollu Saçak Düzenlemeleri

Bazen de, tuğla taşkınılığıyla oluşturulan çıkıntının üzerine 12-25 cm arasında değişen yüksekliklerde profilli silmeler veya ampir saçaklar yapılmıştır. Saçaklar, son kiremit sırasının tuğla veya sıva silme üzerine çıkıntı yapması ile biter. Yani kiremit de profilin bir elemanı olarak kullanılmakta, böylece saçaktan çatı yüzeyine geçişte ilginç bir görsel bütünlük sağlanmaktadır.

Resim 39- Dede S. No: 44

Resim 40- Tabakköprü S. No: 20

Resim 41- Soğandere S. No: 43

Profilli saçak silmeleri

Cepheleri kesme taş kaplama olan bazı 19.Yüzyıl kamu yapılarının saçak silmelerinde ise, belli kesimleri Dor düzenli bir Yunan tapınağındaki üçüzyivli (triglif-metoplu) frizi ya da çıkıntılı parçacıkları korniş mütülleri anımsatan, Neo-Grek üsluplu biçimlenmelere rastlanır.

Resim 42- Bergama 14 Eylül İlkokulu saçak silmesi

Resim 43- Bergama Lisesi saçak silmesi

Profilli saçak silmelerinde, sıvanın kirlenmesini önlemek için çörten veya akroter benzeri devşirme elemanlar kullanılmıştır.

Resim 44- Kadı S. No: 8

Resim 45- Tabakköprü S. No: 20

Bitişik düzenli evlerde saçak profilleri yan cephelere devan etmez, diğer yöne 10 cm kadar döndürüldükten sonra kesilir.

Resim 46- Bitişik düzenli evlerde
saçak silmesinin yan cepheye
dönüşü (Soğandere S. No: 11)

Resim 47- Köşe-başı
evlerde saçak silmesi
dönüşü (Soğandere
S. No: 49)

KAT SİLMELERİ: Kat hizalan Sıvasız evlerde düz taş ya da düşey yarım tuğla, sıvalı evlerde ise profilli silmelerle belirtilir. Bazı örneklerde *alt* kat penceresi ile kat silmesi arasındaki bölgede, sıva üzerine yapılmış ve Batı etkili motifleri olan bezemelere rastlanır.

Resim 48- Düz - taş kat silmesi
(Dede S. No: 23)

Resim 49- Düşey - yarım tuğlalı kat silmesi
(Akşam Kız Sanat Okulu)

Resim 50- Tabakköprü S. No: 12

Resim 51- Kadı S. No: 8

Profilli kat silmeleri

KÖŞE BİTİŞLERİ: Köşe parsellerdeki evlerin soka cephelerinde, eşit büyüklükte kesme taşları her iki cephede de şaşırtma ile yerleştirilerek yahut bir kısa-bir uzun boyutu aynı yüze gelece] şekilde kullanarak, geometrik dönüşler yapılır. Bu tür dönüşler yalnız zemin (bkz: Resim 26) veya yalnız üst katta (bkz: Resim 11) olabilir ya da en çok uygulanan şekliyle- iki kat boyunca devam eder. Köşe taşı yüzeyleri özenli bir işçilikle düz, bosajlı, pano gibi kabarık yüzeyli veya dört yöne eğimli olarak işlenebilir. Yalnız zemin kat için tasarlanan diğer dönüş tipleri 45° pahlı (bkz: Resim 11, 20), yarın altıgen (bkz: Resim 22) veya dairesel (bkz: Resim 21) çal köşe şeklinde.

Bitişik düzenli evlerde ise, tüm bina yüksekliği boyunca devan eden veya yalnız üst katta bulunan pilasterlerle, sokak cephesi iki uçtan sınırlanır. Pilaster kat silmesinin profili ile çevrelenir (bkz: Resim 21, 52). İkinci katın bitiminde de, yüzeyinden taşkın profilli bir tabla eklenerek (bkz: Resim 23, 47, 53) ve/veya sütun başlığına benzer

Resim 52- Bitişik düzene göre tasarlanmış bir evin cephesini sınırlayan, iki kat yüksekliğinde ve taşları 4 yöne eğimli işlenmiş pilaster (Domuz Alanı)

biçimlerde sona erer. Bu tasarımda, pilaster saçak silmesini taşıyan bir eleman gibi gösterildiği için, Antik Yunan tapınağının sütun-baştaban sistemi anımsanır. Pilaster yüzeyindeki taşlar düz, bosajlı veya pano gibi kabarık işlenmiş olabilir. Malzeme olarak Sıvasız duvarlarda mermer, sıvalı olanlarda cepheye zıt renkte bir taş seçilip yüzeyin sınırlanma etkisi güçlendirilir. Bazı pilasterler de sıvalıdır, bu durumda yüzeyden farklı veya daha koyu bir renge boyanırlar.

Pilaster ve köşelerdeki şaşırtmalı taş dizileri, duvarın güçlendirilmesi işlevini taşımaktan çok, estetik amaçlarla oluşturulmuş düzenlemelerdir.

Resim 53- Köşelerde iki yönlü pilaster ve saçak silmesi ilişkisi (Kadı Çıkmazı No: 2)

ÇIKMA ve BALKONLAR: Kargir evlerde, diğer Batı Anadolu kentlerindeki benzerlerinden farklı olarak, bezemeli bir cep he ögesi olarak kullanılan balkon ya da ahşap cumba şeklindeki çık malara çok sık rastlanmaz. Başka bir deyişle, karakteristik formları ve uygulanma oranı açısından, Sakız üslubunun yaygınlaşmadığı görülür.

Mevcut örneklerdeki cumba veya balkonların altında dekoratif motiflerle bezenmiş dökme demir konsollar (paraçoller) vardır. Bu destekler hep 4-5 adet ve benzer aralıklarla yerleştirildiği için, 3-4 modüllük standart bir çıkma uzunluğunun saptanmış olduğu anlaşılmaktadır. İncelenen tüm örneklerde yalnızca iki tür motif kullanılmış ve bunlardan birinin de Buca evlerindekiyle aynı olması F.Erpi'nin belirttiği, paraçollerin seri üretim yapan bir kaynaktan sağlandığı⁵⁴ görüşünü destekler.

Resim 54- Dört destekli, uzunluğu

üçe bölünmüş bir balkon

Resim 55- Beş destekli, uzunluğu dörde

bölünmüş bir balkon

⁵⁴Erpi, a.g.e., s.200.

Resim 56- Buca ve İzmir evlerindekiyle aynı olan 1. tip paraçol
(Domuz Alanı No: 61)

Resim 57- Bergama evlerinde kullanılan 2. tip paraçol
(Dündar S. No: 6)

KAPILAR: Sokak kapılan bir niş içine yerleştirilir ve bu niş bezemeli bir söve ile çevrenir. Ev kapılarının büyük çoğunluğu ile bahçe kapılarının tümü demirdir. Çift kanatlı büyük bahçe kapılarında bazen yavru kanatlara rastlanır. Doğrudan eve açılan sokak kapılarından özellikle masif olanların üstünde, taşlığı aydınlatmak amacıyla demir parmaklıklı bir pencere boşluğu bırakılmıştır.

Resim 58, 59, 60-Mahkemeardı çevresinde demir bahçe kapıları

Resim 61- Ertuğrul S. No: 11

Resim 62- Akşam Kız Sanat Okulu
Üstü pencere ve tümü masif olan
demir kapılar

Resim 63- Soğandere S. No: 1

Resim 64- Dede S. No: 42

Kanatlarının tüm yüzeyi dekoratif demir parmaklıklı olan kapılar

Resim 65- Kadı S. No: 7

Resim 66- Kadı S. No: 10

Kanatlarının altında masif bölüm bulunan dekoratif parmaklıklı kapılar

Resim 67- Kılıç Arslan S. No: 26

Resim 68- Aynı kapının söve detayı

Kapı sövesi ve kemer taşlarının kabartma panolar şeklinde işlenmesi

Resim 69- Giriş kapılarında sık rastlanmayan üç bölümlü/tek kanatlı düzen (Kadı S. No: 1)

Resim 70- Kapı kemiği üzerindeki devşirme Antik taş

Resim 71- Sövede renk alması

Resim 72, 73- Domuz Alanı'ndaki iki evin giriş nişi tavanlarında
Batı etkili bezemeler Kartuş ve Barok Çelenkler

Resim 74- Kadı S. No: 7

Resim 75- Dünder S. No: 25

Kapı binileri üzerinde kadın başı figürleri

Resim 76- Kapı kemeri üzerinde kabartma taş figür (Kadı S. No: 10)

Resim 77- Kadı S. Devamı No: 10

Resim 78- Dünder S. No: 8

Kapı parmaklıklarında figürlü dökme demir bezemeler Levha, dökme demir veya pirinçten yapılan hayvan figürlü kapı "şakşak"ları

Resim79-Kadı S.Devamı No:5

Resim80-Kılıç Arslan S. No:26

Oda kapıları dönemin özelliğine uygun olarak tablalı, tablaların çevresi profilili ve çoğunlukla çift kanatlıdır. Sofa kapıları ise altta tablalı bir bölüm bırakıldıktan sonra üzeri camlı olarak yapılır ve iki yanı camekanlıdır. Bu tür kapıların bazılarında, ince kayıtların geometrik düzeniyle oluşturulan bezemelere veya işlemeli, renkli camlara rastlanır. Kapı boşluğu, üzeri profilili olan geniş ahşap pervazlarla çevrelenir.

PENCERELER: Taş söveli, mutlaka demir parmaklıklı veya kepenkli, Batı etkili çeşitli bezeme unsurlarının -özellikle alınlık ve taş konsolların- kullanıldığı ve bu yönleriyle işlevsel gereksinim yanında evlerin masif cephe yüzeylerini canlandıran bir eleman olarak tasarlanmışlardır. Pencerenin üzeri düz bir taş lento ile geçilebildiği gibi basık kemerli de olabilir. Kemerli üst kat pencerelerinde, taş kemerin üstünde, boşluğu sınırlayan bir tuğla kemer bulunur. Zemin ve bodrum kat pencereleri bazen üst katla tamamen aynı, fakat detayları aynı olsa bile- genellikle yükseklikleri üsttekilerden azdır.

Resim 81- Üst kattakilerle tamamen aynı olan zemin kat penceresi
Alanı No: 61

Resim 82- Üst kattakilerle aynı, ancak Domuz yüksekliği az olan bodrum kat penceresi (Soğandere S. No: 2-49)

Resim 83- Kılıç Arslan S. No: 26

Resim 84- Akşam Kız Sanat Okulu

Resim 85- Kınık C. No: 37

Resim 86- Kadı S. No: 8

Basık taş kemer üst başlık ve üzeri tuğla kemerli, lentosu kemer biçiminde oyulmuş veya düz lento üzeri profilli bir elemanla taçlandırılmış tip pencereler

Resim 87- İkili gruplanmış pencereler (Ertuğrul S. No: 10)

Güvenlik gereksinimine bağlı olarak kullanılan demir kepenkler, yatay kayıtlarla, bodrum pencerelerinde iki, üst kat pencerelerinde üç veya dört eşit parçaya bölünür. Üstü basık kemerli olan örneklerde, kanadın bitimi kemer yayına uyar (bkz: Resim 82, 83, 85). Bazı Sakız tipi evlerde ise, alt kat pencereleri kepenkli iken üst katlarda pancur kullanıldığı görülür (bkz: Resim 102). Pencere genişliği üçe bölünüp, bir kanadı ortadan katlanır yapılan örnekler de vardır.

Resim 88- Bir kanadı katlanabilen kepenkli pencere

Resim 89- Soğandere S. No: 11

Resim 90- Soğandere S. No: 2-49

Demir Kepenklerin Taş Sövelere Bağlanması / Menteşeler

Resim 91- Abacıhan S. No: 11

Resim 92- Samanpazarı S. No: 14

Resim 93- Abacıhan S. No: 5

Resim 94- Samanpazarı S. No: 6

Demir Kepenklerin Taş Sövelere Bağlanması / Menteşeler

Resim 95- Kepenkler açıldığında kullanılan kelebek lamalar (Dede S. No: 44)

Resim 96- Dede S. No: 42

Resim 97- Abacıhan S. No: 13

Alt Başlığın Altında Bulunan Barok Etkili Taş Konsollar

BACALAR: Taş, tuğla ve dış yüzleri Sıvasız olup, genellikle dört yönde küçük bir üçgen alınlıkla sona ererler. Ancak büyük ölçüde özgün niteliklerini kaybetmişlerdir.

Resim 98- Dede S. No: 41

MEKAN ÖRGÜTLEME: Bergama'daki kargir evlerin ortak özelliklerinden biri de, evlerin içinde servis mekanlarına yer verilmemesidir. Mutfak ve tuvalet gibi hacimler, yapının arkasındaki avluda yer alır. Bodrum kat inışı genellikle evin içinde değildir, bunun için ya avludaki bir merdiven kullanılır veya sokak cephesinde bodruma giriş için ikinci bir kapı bulunur.

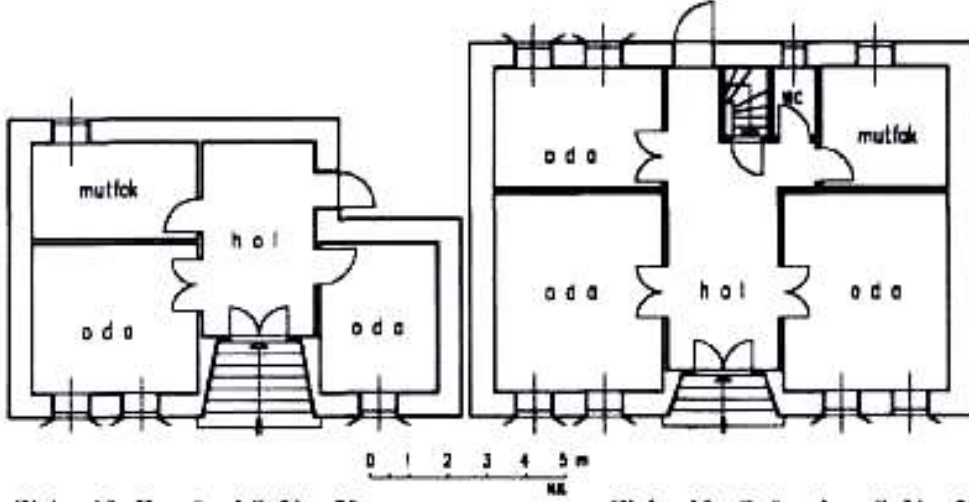

Resim 99- Bodrum kat girişi (Dede S. No: 42)

Cephelerinde giriş nişi dışında herhangi bir harekete yer verilmemiş olan masif etkili kargir evleri, plan ve kütle tasarımı açısından üç tipe ayırabiliriz.

1 - Bir Kath Evler

1.a- Tek kat + yarım bodrumlu - ortadan girişli tipler

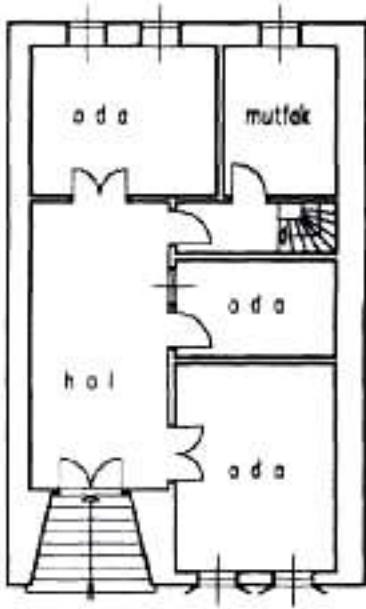

Resim 100-Soğandere
S. No: 27

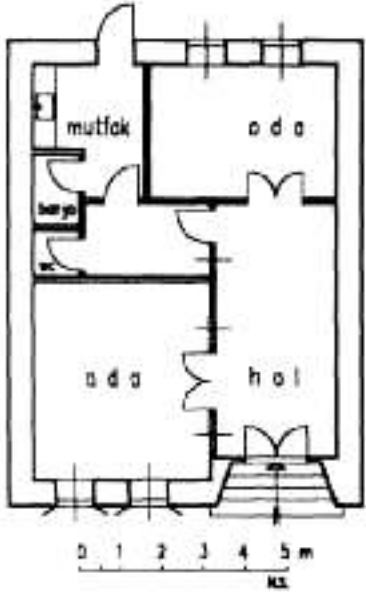

Bu tipler, kapı nişinin cephenin simetri etseninde yer aldığı örneklerdir ve genellikle uzun kenarı sokak konturuna paralel yerleştirilen bir dikdörtgen içinde tasarlanırlar. Plan şemaları -giriş holünün iki yanına dizilen odalarıyla- daha eski iç sofalı evleri çağrıştırır.

1.b- Tek kat + yarım bodrumlu - bir uçtan girişli tipler

Çizim 12- Resim 101- Kınık C. No: 37

Giriş nişi sokak cephesinin bir ucunda yer alan tipler, kısa kenarıyla sokağa yerleşen ve parselin derinliğine doğru uzayan bir dikdörtgen içinde çözümlenirler. Bazı örneklerde odaların giriş holünün iki yönden -L biçiminde çevrenmesini, dış sofalı bir ev şemasında hayatın tümüyle kapatıldığı bir uygulama olarak yorumlamak mümkündür.

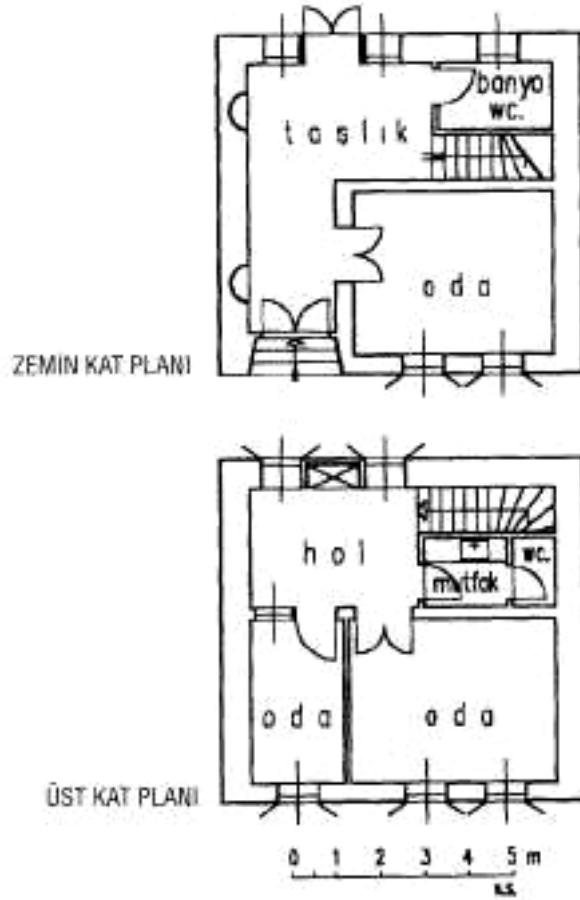
Çizim 13- Abacıhan S. No: 5

2- İki Katlı, Çıkmasız Evler

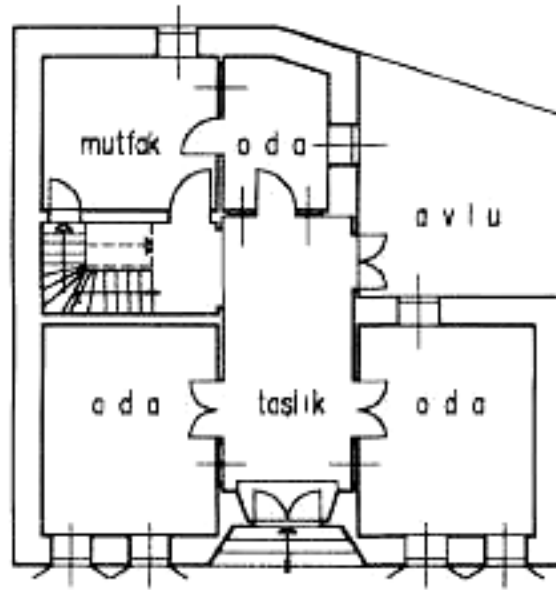
Kent sakinlerinden daha yüksek gelirli olanların yaptırdığı, cephesi oldukça zengin ve ayrıntılı olup mekan düzeni açısından tek katlı evlerle benzerlik gösteren türlerdir. Yığma yapı gerekleri bağlamında, alt ve üst katların mekan bölüntüleri birbirine eşit gibidir. Bazen alt bazen üst katlarda, oda veya merdiven evinin mutfak, wc. gibi ıslak hacimlere dönüştürüldüğü gözlenmektedir. Bu türlerde de girişin simetrik veya asimetrik olarak tasarlandığı çeşitlemelere eşit oranda rastlanır. Cepheyi sınırlayan ya da sadece giriş kapısını çevreleyen pilasterler, katları ayıran yoğun profilli kornişler, konsollarla bezenen alt başlık ve söveler, esas kat pencereleri gibi özenle detaylandırılan subasman pencereleri, bu evlerin karakteristik elemanlarıdır. Cephedeki giriş nişine göre, yine iki farklı tipi vardır.

2.a- İki kat+yarım bodrumlu - bir uçtan girişli tipler

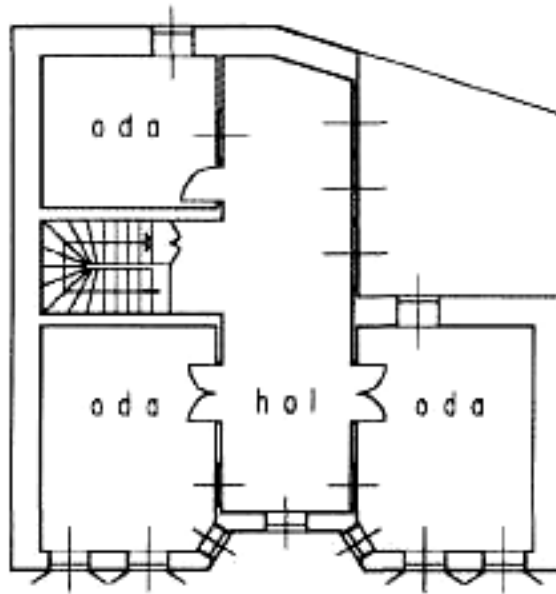
Çizim 14: Dede S. No:23

2.b- İki kat+yarım bodrumlu - ortadan girişli tipler

ZEMİN KAT PLANI

ÜST KAT PLANI

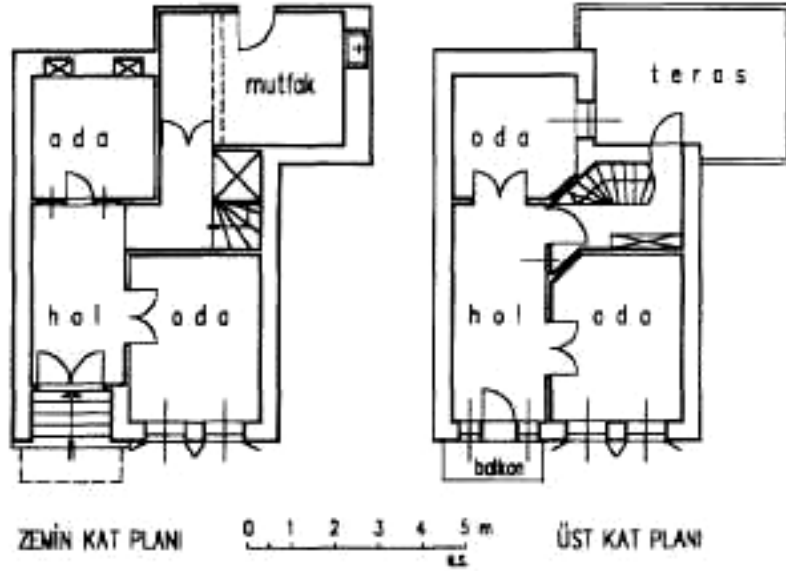
0 1 2 3 4 5 m
k.t.

Çizim 15- Dede S. No: 47

3- İki Katlı - Sakız Evleri

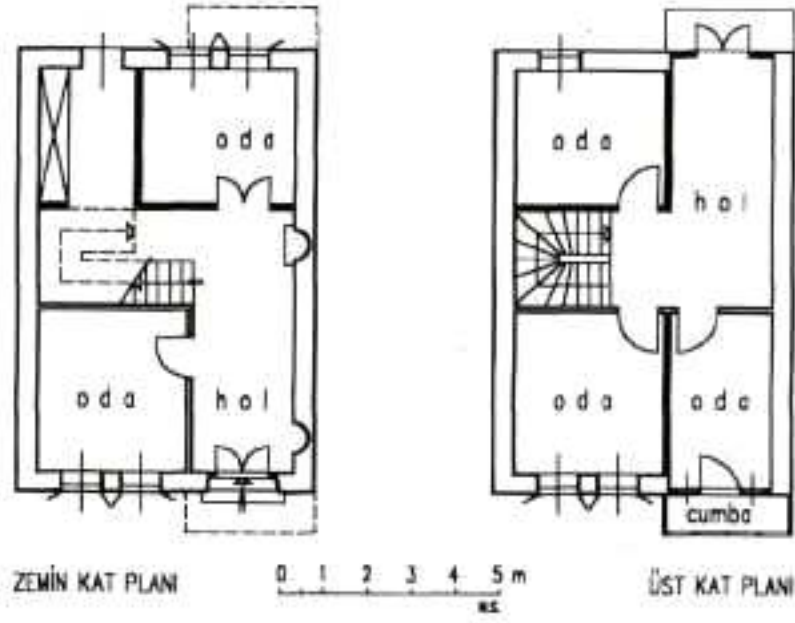
Tümü zeminden yarım kat kadar yükseltilmiş Sakız tipi balkonlu veya cumbalı evleri iki katlı diğer evlerden ayıran en tipik özellik, düz ve yalın ifadeli görünümlerine bir hareket veren çıkmalarıdır. Cumba veya balkon şeklindeki bu çıkmalar, evde yaşayanların sokağı izlemelerini sağlayarak dış çevreyle görsel ilişkilerini kolaylaştırır. Bergama'da az sayıda örneği bulunan ve plan şemasını verdiğimiz iki evde de, çıkmalar girişin üzerinde düzenlenmiş ve barok üsluplu dökme demir destekleriyle cepheyi zenginleştirecek bir öge olarak düşünülmüşlerdir.

Bu tip evlerde, diğer Batı Anadolu yerleşmelerindeki (örneğin İzmir, Buca) benzerlerinden daha alçakgönüllü bir bezeme anlayışı gözlenir. Kapı, pencere, kepenk, pancur, pilaster ve silmelerin biçimlenişinde önemli bir fark olmamakla beraber, cumbalar tipin özelliğini yansıtacak kadar önemsenmemiştir. Bugünkü Hacı Rıza Evi'nin çıkması (bkz: Resim 5) dışında, diğer Sakız evlerinin cumbaları, tasarımın gereği gibi değil, sonradan kapatılmış bir balkon niteliğindedirler.

Çizim 16- Dede S. No: 42

3.b- İki katlı, cumbalı Sakız evi tipleri

Çizim 17, Resim 102- Domuz Alanı No: 61

Resim 103,104,105,106- İzmir'de Sakız tipi cumbalı evler

Resim 107, 108, 109, 110- İzmir'deki Sakız Tipi Evlerin karakteristik ahşap cumbalarında saçak, pencere, parapet ve konsol bezemeleri. Bergama'daki sakız tipi evlerin cumbalarında bu nitelikte süslemelere pek rastlanmaz. Ancak Buca ve İzmir'deki standart paraçol tiplerinden biri, Bergama'da da kullanılmıştır.

BATİ ETKİLİ KARGİR EVLERİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Kapılarındaki tarihlere göre Bergama'nın günümüze gelebilen kargir evlerinden çoğu 19.Yüzyıl ortaları ile 20.Yüzyılın ilk yıllarına aittir. Belirtilen tarihler, İzmir yöresinde yabancılara toprak mülkiyeti hakkının tanındığı 1867 yılı⁵⁵ ile ilişkili görülebilir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin her yerinde, dönemin bir özelliği olarak bu tür yapıların çoğaldığını biliyoruz. Diğer Batı Anadolu kentlerinde olduğu gibi Bergama'da da "**Rum Evi**" diye adlandırılan ve hımış tekniğindeki geleneksel Türk evlerinden farklı bir görüntüyle karşımıza çıkan Neo-Klasik konutların, azınlıkların kendilerine ev yapmalarını destekleyen karardan sonra, özellikle Rum ve Ermenilerin oturdukları bölgede, daha hızlı biçimde çoğalmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Bergama'nın oldukça sıcak geçen yazları ile yaz ve kış arasındaki ısı farkları dikkate alınırsa, iklimsel verilerin kolay denetim altına alındığı kargir yapılara dönüşümün işlevsel nedeni de ortaya çıkar. Çünkü kaim dış duvarları, iç sofalı planları, yığma yapı gereklerine bağlı pencere boyutları ve doluluk-boşluk oranları ile bu tür yapılar, ısı kontrolü açısından belli bir üstünlüğe sahiptir. Başka bir deyişle yönlendirme konusu önemsenmeden bile, konutların yapısal özellikleri ile güneş kontrolü sağlanabilmektedir.

Yine yapısal nedenlerle kütleleri fazla girinti çıkıntılı değil, masif görünümlüdür. Geleneksel Türk evi üst katlarındaki -ahşap iskeletin sağladığı- çıkıntılarla dışa açılma olanağından yoksun, alt ve üst katları hemen hemen aynı büyüklükte olan yapılardır. Az sayıdaki bazı konutta; Sakız üslubuna özgü, ancak biçimi pek karakteristik olmayan ahşap bir cumba veya balkon şeklindeki çıkıntılarla bu özellik biraz değişebilir.

⁵⁵ Şevket Pamuk. *Osmanlı - Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, 3. Baskı, Gerçek Yayınevi 100 Soruda Dizisi: 55, İstanbul 1993, s.178.

Bitişik düzenli küçük parsellere göre tasarlandıkları için yan cepheleri kapalı, arka bahçe veya avluya bakan cepheleri genellikle özensiz olup yalnızca giriş cepheleri ile -sınırlı bir biçimde- dışa açılırlar. Sokak yüzlerinin tek girintisi zemin katlardaki kapı nişleridir ve bu tasarım da kütleye bir hareket kazandırmaktan çok giriş güvenliğini sağlamaya yönelik işlevsel bir biçimlenmedir. Girişteki niş düzenini destekleyen önlemler olarak pencerelerin daima demir kepenkli veya sokak kapılarındaki camlı bölgelerin parmaklıklı yapılması, güvenlik ilkeleri bağlamında, kural haline getirilmiş özelliklerdir.

Kargir Bergama evleri; taş sövelerle çevrelenmiş pencere ve kapılar, kepenkler, demir parmaklıklar, iyonik başlıklar, madalyonlar, eski Yunan mimarisinden alınmış kornişler, saçak yerine düzgün kiremit dizileriyle yapılmış akroter benzeri elemanlarıyla 19.Yüzyılın Neo-Grek üslubunu yansıtır. D.Kuban bu uygulamaları "*Anadolu Rumlarının o sıralarda bir çıkış yolu arayan ulusal kimlik arayışları içinde, simgesel mimari jestler*" olarak yorumluyor⁵⁶. Ancak Batı'dan gelen yeniliklerin ve Neo-Klasik mimari tavırların, kentte yaşayan Müslümanlardan önce, azınlıklar ve özellikle yapı alanında belli bir ustalıkları olan Rumlar tarafından kolaylıkla benimsenerek uygulanmasını doğal karşılamak gerekir.

Bir süre sonra bu evlerin kayıp alana neden olmayan iklimle dengeli tasarımları ve bezemeli cephe detaylarından hoşlanan bazı Türkler de evlerini yeni modaya göre yaptırmak istemiş olabilirler. Hatta, dıştan Neo-Klasik detaylara sahip olan bazı evlerde; sofadaki pahlar, sekiler ve yüklüklü Türk odası düzeniyle geleneksel plan şemasının sürdürüldüğü de görülmektedir.

Plan semalarındaki benzerliğe karşın azınlıkların evlerinde yüklüklü, sedirli ve tavanları göbekli Türk odalarına rastlanmaz; bazı örneklerde ikona koymak için üzeri yarım kubbeli duvar nişleri (bkz: Çizim 17) bile vardır. Ayrıca büyük kabartma rozetler ve kartuşlarla barok veya klasik üsluplarda süslenen demir kapıların binilerindeki kadın başı figürleri, kulpların hayvan figürleri şeklinde yapılması, duvarlara hayvan ya da kanatlı melek resimlerinin işlenmesi... gibi bezeme yöntemleri Müslümanlar tarafından hoş karşılanmayacak bazı aşırılıklardır ve bu tür yenilikleri benimsemeyenler, evlerini eski tipte yaptırmaya devam etmişler; Batı etkili bezeme unsurlarını, seçmeci bir tavırla ve sınırlı olarak kullanmışlardır.

KAPISINDA TARİH BULUNAN BAZI EVLER

Adres	Tarih
Kadı Sokak No: 7.	1857
Dede Sokak No: 44	1859
Dündar Sokak No: 8	1884
Parmakbatıran Sokak No: 2	1888
Dede Sokak No: 23	1890
Kadı Çıkmazı No: 2	1909

⁵⁶ Kuban, *İzmir ve Ege...*, s. 84-85.